

SZÚCS LÁSZLÓ

A Petrozsényi Kőszénbánya Rt. átadása a Szovjetuniónak

A magyar jóvátétel különleges fejezete

Két fő feladattal utazott magyar kormánydelegáció 1946 áprilisában Moszkvába, majd júniusban Washingtonba, illetve Londonba: egyrészt hogy megnyerje a nagyhatalmakat a magyar békeigények támogatására, másrészt hogy segítséget szerezzen az ország gazdasági talpra állításához. A békeszerződési reményeket illetően, mint ismert, mindenütt tartózkodó, sőt elhárító magatartásba ütköztek. Kedvezőbb fogadtatásban részesültek a gazdasági igényeik. A háború által tönkretett, kifosztott, jelentős jóvátételi kötelezettséggel sújtott ország számára az elért eredmények nagy segítséget jelentettek.

A moszkvai tárgyalások során a magyar delegáció vetette fel azt a gondolatot, hogy a romániai magyar vállalatok vagyonát jóvátétel fejében a Szovjetunió részére adják át. Feltehető, hogy a javaslat – politikai megfontolásból is – a munkáspártoktól származott. Nem valószínű, hogy a kisgazdapárt kezdeményezte, mivel e javaslat elfogadása a párt jelentős bázisának, a magyar polgárságnak a legyengítését is eredményezte. Másrészt viszont gazdasági szempontból nagyon vonzónak tűnhetett, mivel valamennyi erdélyi magyar vállalat vagyonának jóvátételi elszámolása több évre is mentesíthette volna a magyar társadalmat ettől a tehertől.¹

1 Nagy Ferencnek a moszkvai tárgyalásokról a kormány számára adott beszámolója szerint a miniszterelnök valamennyi romániai magyar vállalat vagyonának jóvátétel fejében való átadását vetette fel. Sztálin emelte ki ezek közül a Petrozsényi Rt.-t. Ld. Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei. A–B. (= NF mt. jkv. 1946) Szerk., jegyz., bev. Szűcs László. Bp. 2003. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 38.) [19] 102. sz. jkv. 511–512. A kormánydelegáció tagjaként Moszkvában jelen volt Gerő Ernő feljegyzése szerint Nagy Ferenc felszólítására a romániai magyar vállalatok átadására vonatkozó javaslatot valójában ő, Gerő Ernő adta elő. Jelezte többek között, hogy a Romániában lévő magyar tőkebefektetések legértékesebb részét, elsősorban a petrozsényi bányauzemeket szeretnék a Szovjetuniónak jóvátételként felajánlani. Ennek a részvényei – mondta – a Kereskedelmi Bankhoz tartoznak, és a Bank igazgatójától kapott információ szerint a részvények értéke 50 millió amerikai dollár. Erre válaszolva közölte Sztálin, hogy meg kell vizsgálniuk ezt az ügyet. Gerő Ernő feljegyzése megtalálható: Politikátörténeti és Szakszervezeti Levéltár (= PSZL) 274. f. 7. cs. 314. ő. e. Közli: Szabó Éva–Szűcs László: Erdély és a Felvidék sorsa 1946-ban. I. Gerő Ernő ismeretlen feljegyzései. Új Fórum 1(1989) 2. sz. 43–45. Feltételezhető, hogy a kérdés már a magyar kormánydelegáció moszkvai látogatása ügyében Rákosi Mátyás által a szovjet vezetőkkel folytatott előzetes tárgyalásokon is felmerült. (Békés Csaba: A Magyar Kommunista Párt és a béke-előkészítés 1945–1946-ban. In: *Uő: Európából Európába. Magyarország konfliktusok keresztútjében, 1945–1990.* Bp. 2004. 58.)

Ugyanakkor felmerült annak az igénye is, hogy nem szabad átadni a Szovjetunió-
 ónak azokat az erdélyi, főleg székelyföldi magyar vállalatokat, javakat, amelyek-
 nek a magyar kézben való megtartása az ottani magyar kisebbség gazdasági,
 foglalkoztatási érdekeit szolgálja.² Harmadrészt, az előbbi javaslatokkal össz-
 hangban született olyan elgondolás is, hogy a magyar kormány, törekedve a jó-
 vátételi kötelezettség maradéktalan teljesítésére, vegye számításba a romániai
 magyar javakat is, de ne mondjon le az ezek irányításában való meghatározó
 részvételéről. E javaslat szerint a romániai magyar kereskedelmi vállalatok azon
 részéből, amelyek jelentősek a kelet és nyugat közötti forgalom fejlesztésében,
 létesítsenek magyar–szovjet–román vegyes érdekeltiségű vállalatokat, amelyek-
 ben a magyar alapító csoport 50%, a szovjet csoport 30%, a román csoport pe-
 dig 20% részesedéssel vegyen részt.³

Azt, hogy a Szovjetuniót mi vezette a magyar javaslat megítélésében – az ot-
 tani levéltári források tanulmányozásának nehézségei miatt – nem ismerjük.
 1946-ban azonban valószínűleg még nem alakult ki a moszkvai vezetésben, hogy
 mi is történjen a megszállt kelet-európai országokkal, gazdasági rendszerükkel.
 Ezért – bár magatartásuk a nyugati hatalmakkal kapcsolatos szövetség megrom-
 lása folytán gyorsan radikalizálódott – ekkor még készséget mutattak egyes ma-
 gánvagyonok sorsának a polgári jog szabályai szerinti intézése iránt. A rövidesen
 előtérbe került államosítási szisztéma alkalmazása helyett készek voltak tárgyal-
 ni a magyar ajánlatról. A romániai, erdélyi teljes magyar vagyon jóvátételi célú
 átvétele, elszámolása esetében azonban a szovjet gazdaság nehezen nélkülöz-
 volna a kimaradó jóvátételi áruszállítmányokat. Éppen ezért a kérdés felvetése-
 kor a jól tájékozott szovjet tárgyaló fél csak a Petrozsényi Kőszénbánya iránt
 mutatott érdeklődést, s tett ígéretet arra, hogy a körülmények megvizsgálása
 után ad választ a javaslatra.

A petrozsényi vállalat vagyonáról indult tárgyalássorozat a szovjet–magyar
 viszony – de egyben a magyar kormánykoalícióban részes pártok közötti viszony
 – alakulásának külön szakaszát képezi.⁴

2 Ld. Rác Jenő pénzügyminiszter, ill. Pokorny Hermann, a Külügyminisztérium Fegyverszüneti
 Osztályának vezetője által a miniszterelnökhöz intézett levelét: Magyar Országos Levéltár (=
 MOL) XIX-A-1-j Miniszterelnökség Általános iratok 1946-VIII-10959. sz. javaslat alapján a
 MOL XIX-A-1-j 1946-VIII-9511[9516] (12 850/1946 és 23186).

3 A javaslat értelmében a magyar csoport apportként az adott romániai magyar vállalat vagyonának
 50%-át, a szovjet fél az eredeti vagyon megfelelő részét írja le a jóvátételből, a román fél pedig a
 részére jutó vagyonértéket utólag elszámolandó nyersanyagszállításokkal vesz részt a vállalatban.
 MOL XIX-A-1-j 1946-XXII-1751 (6884).

4 Ennek ellenére a szakirodalom nem tárgyalja, vagy éppen csak érinti a Petrozsényi Rt. sorsát. Ld.
 A magyar jóvátétel és ami mögötte van... 1945–1949. Szerk. Balogh Sándor–Földesi Margit. Bp.
 1998.; Revízió vagy autonómia? Iratok a magyar–román kapcsolatok történetéről (1945–1947).
 Bev., összeáll. Fülöp Mihály. Sajtó alá rend., jegyz. Vincze Gábor. Bp. 1998. (Iratok a magyar
 diplomácia történetéhez 1944–1956. A.); *Borhi László* egymást kiegészítő kötetei: *Megalkuvás*
 és *erőszak. Az Egyesült Államok és a szovjet térhódítás Magyarországon 1944–1949.* Debrecen,
 1997., továbbá: *A vasfüggöny mögött. Magyarország nagyhatalmi erőterében 1945–1968.* Bp.
 2000., és: *Magyarország a hidegháborúban. A Szovjetunió és az Egyesült Államok között,*

A Petrosényi Kőszénbánya Rt.

A részvénytársasághoz tartoztak a Kárpát-medence legnagyobb szénvagyonát rejtő Zsil-völgyi bányák. Az 55 kilométer hosszú, 2–7 kilométer széles, átlagosan 25 méter vastagságú, de helyenként 600 méternél mélyebb, 6500 kalória fűtőértékű szénvagyonot 1946-ban a szakértők 1800 millió tonnára becsülték.

A lupényi szénmedence kiaknázása céljából 1891-ben alakult az *Urikány–Zsilvölgyi Magyar Kőszénbánya Rt.* A Petrosény körüli bányákat 1895-ben szerezte meg a *Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.* a *Brassói Bánya és Kohó Rt.*-től.

A *Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.* 1920-ban kénytelen volt megalakítani Bukarest székhellyel a *Petrosani Román Kőszénbánya Rt.*-t, az *Urikány–Zsilvölgyi Rt.* pedig 1925-ben hozta létre a *Lupeni Román Kőszénbánya Rt.*-t. 1924-ben a romániai államosítási rendelkezések folytán a *Petrosani Román Kőszénbánya Rt.* részvényeinek mintegy 20%-a román birtokba került. A két részvénytársaság azonban továbbra is magyar tulajdonban maradt. 1926-ban közösen megvásárolták a *Felsőzsilvölgyi Kuxa Társaság* bányavagyonát, majd 1931-ben a *Petrosani* cégnév fenntartása mellett fuzionáltak.

Az egyesítés után a *Petrosani Román Kőszénbánya Rt.* megszerezte több román kincstári kőszénbánya részvényeinek jelentős hányadát. Ezekon kívül 1937-től kezdődően Nagybánya környékén a *Petrosani Rt.* megvett több kisebb-nagyobb aranybányát, ezekben nagyarányú arany- és ezüstbányászatot létesített, amely 1940–1942-ben évi 500 kilogramm színarany termelésre volt képes. Meg kell azonban említeni, hogy 1941-ben a *Magyar Általános Hitelbank* átvette a nagybányai aranybányák egy részét.

Mindezeket a bányavállalatokat jelentősen felfejlesztette a *Petrosani Rt.*: brikett- és kokszygárat, modern szénosztályozókat, mosóberendezést létesített. A vállalat munkáslétszáma meghaladta a 10 000 főt.

A bányákon kívül a *Petrosani Rt.*-nek jelentős részvényérdekeltségei voltak a Román Robbanóanyaggyár, az Aradi Cukorgyár, a *Creditul Auritel*, a *Creditul Industrial*, a *Closani* fakitermelő és más vállalatok vagyonában.

A *Petrosani Kőszénbánya Rt.* alaptőkéjét a fúzió alkalmával 1 410 000 000 leiben állapították meg, amely 2 820 000 darab, egyenként 500 lei névértékű, névre szóló részvényre oszlott. A részvények tulajdonosai a következők voltak:

- a *Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.* kezében volt 630 660 darab
- az *Urikány–Zsilvölgyi Magyar Kőszénbánya Rt.* tulajdonát képezte 1 108 340 darab

---

1945–1956. Bp. 2005.; *Lipcsey Ildikó*: CASBI: az Ellenséges Vagyonokat Kezelő és Felügyelő Pénztár működése Romániában (1945–1948). Regio 3(1992) 2. sz. 76–90.; *Vincze Gábor*: Magyar vagyon román kézen. Csíkszereda, 2000. A kérdésről a legtöbb információ Nagy Ferenc kormányának, a MOL által közzétett minisztertanácsi jegyzőkönyveiben található. Ld. a fentebb hivatkozott NF mt. jkv. 1946, ill. Nagy Ferenc második és harmadik kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei. 1946. november 22.–1947. május 31. A–B. (= NF mt. jkv. 1946–1947) Szerk., jegyz., bev. Szűcs László–G. Vass István. Bp. 2008. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 46.).

- Szász Pál (Gyulafehérvár) tulajdonában 141 000 darab
- az Ost-Montan (Bern) tulajdonában 400 000 darab
- román tulajdonban volt 540 000 darab részvény.⁵

Mindebből kitűnik, hogy – román neve ellenére – a részvénytársaság hangsúlyozottan a két magyar vállalat tulajdonát képezte, a *Petrosani Román Kőszénbánya Rt.* részvényeinek 61,67%-át birtokolták, Szász Pál, valamint az említett berni cég tulajdonában volt a részvények 19,18%-a, és 19,15% állt román tulajdonban. Meg kell azonban jegyezni, hogy az Ost-Montan berni cég a *Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.* alapítása volt, az ugyancsak érdekelt Ornico genfi cég pedig az Urikány–Zsilvölgyi Rt. tulajdonát képezte.

Hozzá tartozik a részvénytársaság anyagi helyzetképehez, hogy főleg az Urikány–Zsilvölgyi részvényeiből jelentős mennyiség évtizedeken át Franciaországban, Svájcban és Angliában volt elhelyezve, és a részvényeket a lyoni, genfi és a bécsi tőzsdén jegyezték. Ugyancsak az Urikány–Zsilvölgyinek jelentős külföldi hitelezői voltak, így négy angol bank összesen 122 445 font 7 shilling és 2 penny, három svájci pénzügyintézet 526 480 svájci frank, négy amerikai intézet pedig 108 000 dollár összegű hitelben részesítette.⁶ A Petrozsényi Rt. gazdasági értékét, hasznosságát mérsékelte továbbá az, hogy Románia – a környező államokhoz hasonlóan – nem engedélyezte az osztlékok kivitelét az országból, 1940 szeptemberétől pedig megtiltotta az osztlékok kifizetését is.⁷ Végül az 1944. szeptember 12-én Moszkvában megkötött szovjet–román fegyverszüneti szerződés 8. szakasza értelmében létrehozott *Casa de Administrare si Supraveghere a Bunurilor Inamice (CASBI)*, azaz az *Ellenséges Javakat Kezelő és Felügyelő Pénztár* ellenőrzése alá helyezte a többi magyar vagyonnal együtt a Petrosani Rt.-t is.⁸

Mindezen körülmények ellenére ez a vagyonegyüttes képezte Magyarország egyik legnagyobb külföldi érdekeltségét.

5 A különböző kimutatásokban a részvénytulajdonosok birtokában eltérő darabszámú részvény szerepel. Ezzel összefüggésben a százalék-számok is eltérnek.

6 A fenti adatokról ld. MOL XIX-L-1-k Pénzügyminisztérium Nemzetközi Pénzügyek Főosztálya 250. d. Magyar–szovjet tárgyalások „Petrozsény” c. dossziéjában. Ld. uo. „A Salgó memoranduma a Petrozsényi Román Kőszénbánya ügyében” c., 1946. aug. 7-én készült iratban. – Az angol és amerikai érdekeltség magyarázza, hogy a magyar és a szovjet fél közötti tárgyalások időszakában, 1947 elején a Magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság ülésein is felvetődött a kérdés: G. H. Weems tábornok, az Egyesült Államok delegációjának, ill. O. P. Edgecombe vezérőrnagy, az Egyesült Királyság delegációjának vezetője kérdést intézett V. P. Szviridov szovjet altábornaghoz, a SZEB elnökének helyetteséhez, amelyre válaszul utóbbi biztosította tárgyalópartnereit, hogy a magyar kormány mindent megtesz a petrozsényi részvénytársaságban lévő amerikai és brit érdekek védelme érdekében. (A Magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei 1945–1947. Szerk. Feitl István. Bp. 2003. 284., 294–295., 297.)

7 NF mt. jkv. 1946 1373.

8 A fegyverszüneti szerződésben a román kormány és főparancsnokság kötelezte magát, hogy nem engedélyezi Németország, Magyarország vagy ezek állampolgárai tulajdonát képező, bármilyen természetű vagyonnak a szövetséges (szovjet) főparancsnokság engedélye nélkül történő kivitelét vagy kisajátítását, továbbá hogy a vagyontárgyakat a szövetséges (szovjet) főparancsnokság részéről megállapítandó feltételek mellett fogja őrizni. Ld. *Lipcsey I.*: i. m. 76–89.; továbbá a már ugyancsak említett *Revízió vagy autonómia?* c. kötetet, elsősorban a 70–71., 99–103.

A romániai magyar javak zárlista és feloldása

A jóvátételi terhek enyhítésén túl, valamennyi javaslat közös és elsődleges célja a romániai magyar vállalatok CASBI-felügyeletének feloldása volt. A román kormány Magyarország irányába hangoztatott jóindulata ellenére ugyanis a CASBI felügyelete alá vont vállalatok helyzete állandóan és sokszorosan rosszabbodott. A román hivatal a fegyverszüneti egyezmény rendelkezéseit messze túllépve átvette a felügyelete alá vont vállalatok teljes vezetését, felettük korlátlan rendelkezési jogot gyakorolt. A kinevezett vállalatvezetők sok esetben képzetlenségük miatt, megfelelő gyakorlat és kvalitások hiányában teljesen lezüllesztették a vállalatot, elköltötték a pénzkészleteket, eladták a készáru- és nyersanyagkészleteket, dollárban valorizált hiteleket vettek igénybe. Így a vállalatok fokozatosan a román fináncióka befolyása alá kerültek.

A magyar kormánykörök és a romániai *Magyar Népi Szövetség* képviselői a román szervekkel folytatott tárgyalásaik során természetesen e folyamat megállítására törekedtek. Rámutattak arra, hogy a fegyverszüneti szerződés 8. szakasza nem rendelkezési jogot adott Romániának az ellenséges országok javai tekintetében, hanem kötelezettséget rótt rá a vagyonok megőrzésére. Másrészt ismételten hangsúlyozta a magyar fél a román kormánnyal folytatott tárgyalások során, hogy a román fegyverszüneti szerződés aláírása idején, 1944. szeptember 12-én Magyarország még Németország szövetségeseként vett részt a háborúban, s így indokolt volt az ellenséges országgént való megemlézése, de 1945. január 20-án Magyarország is aláírta a fegyverszüneti szerződést, aminek folytán Romániával azonos nemzetközi jogi statusba került. Következésképpen az 1945. április 2-án a CASBI létesítéséről kiadott 5822/1945. számú román rendeletben Magyarországot nem lett volna szabad ellenséges államként szerepeltetni, ezt jogi szempontból a magyar fél elfogadhatatlannak minősítette. Végül, de nem utolsósorban észrevételezte a magyar kormány, hogy a fenti rendelet „vélelmezett ellenségnek” minősítette állampolgárságuktól függetlenül azokat a romániai németeket vagy magyarokat, akik 1944. szeptember 12-e előtt vagy után Németországba, illetve Magyarországra vagy az általuk elfoglalt területre menekültek. Ezek ingatlan és ingó vagyonát egyaránt zár alá helyezték, bár a román fegyverszüneti egyezmény 8. szakasza erről nem szólt. A magyar álláspont szerint a „vélelmezett ellenség” fogalma a nemzetközi jogban ismeretlen, így bevezetésének, alkalmazásának egyetlen célja az erdélyi magyar és német lakosság legnagyobb részének tönkretétele volt.

A román hatóságok mindezekre az érvekre válaszolva hivatalosan arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a zárlista feloldása elé akadályokat nem gördítettek, de kötelesek eleget tenni a fegyverszüneti szerződés előírásainak, az ügyben csak Moszkva rendelkezése esetén történhet változás.

A magyar kormány 1946. május 29-én a Szovjetunió budapesti követségéhez, 1946. szeptember 25-én pedig a párizsi békekonferencia elnökéhez intézett jegyzékben kérte a CASBI rendelkezése alatt lévő magyar javak felszabadításának elősegítését. Mindennek nyomán – pontosabban a Petrozsényi Kőszénbánya Rt.

ügyében indult tárgyalásokra tekintettel – 1946. október 12-én Ivan Z. Szuszajkov, a *Romániai Szövetséges Ellenőrző Bizottság* elnökének helyettese levélben értesítette Petru Groza román miniszterelnököt, hogy Magyarország és a magyar állampolgárok, fizikai és jogi személyek javait, amelyeket a fegyverszüneti egyezmény 8. szakasza alapján nyilvántartásba vettek és ellenőrzés alá helyeztek, teljes egészükben ki kell venni a felügyelet alól és vissza kell adni a törvényes tulajdonosoknak. A Szovjetunió intézkedése ellenére Groza miniszterelnök olyan utasítást adott az illetékes román szerveknek, hogy e rendelkezést a legnagyobb titokban kell tartani, a felszabadítási és visszabocsátási eljárást lehetőleg hosszadalmassá és komplikálttá kell tenni, s csak a magyar állampolgárság bizonyítása és politikai igazolási eljárás után szabad a lefoglalt vagyont a magyar tulajdonosok rendelkezésére bocsátani.⁹ A román kormány halogató magatartása mögött a zárolt vagyonok államosítására s esetleg a Szovjetunió általuk fizetendő jóvátétel céljára történő felhasználására irányuló szándék húzódott.

A vonatott intézkedések láttán a magyar kormány 1947. január 7-én kezdeményezte a román kormánynál a CASBI-val kapcsolatos kérdések együttes megbeszélés útján történő rendezését. A tárgyalások 1947. április 27-én Bukarestben meg is kezdődtek és május 16-án megállapodás született, amely tulajdonképpen az összes magyar igényt kielégítette.¹⁰ A román kormány azonban váratlanul kijelentette, hogy nem hajlandó érvénybe léptetni az egyezményt, hanem egyoldalúan, törvényhozási úton kívánja a CASBI-kérdést lezárni. Az eljárás ellen a magyar kormány természetesen tiltakozott, ennek ellenére – bizonyos magyar igények figyelmen kívül hagyásával – 1947. október 22-én a román parlament elfogadta a CASBI felszámolásáról a kormánya által előterjesztett törvényjavaslatot. A *Petrozsényi Román Köszénbánya Rt.* magyar érdekeltsége feletti rendelkezési jog kérdése ezzel forma szerint megoldódott.

A petrozsényi vagyon átadásának előtérbe kerülése

Minthogy az áprilisi moszkvai tárgyalásokon a jóvátétel fizetése ügyében szovjet részről kilátásba helyezett enyhítések tárgyában kevés intézkedés történt, Nagy Ferenc miniszterelnök 1946. május 28-án, az infláció szorítására hivatkozással, kérte a szovjet kormányt, hogy engedélyezze a jóvátételi szállításoknak a magyar

9 I. Z. Szuszajkovnak, a romániai SZEB vezetőjének a CASBI által zárolt vagyon felszabadításáról Petru Groza román miniszterelnökhöz intézett átirat szövege és Gyöngyössi István, valamint Iklódi Dezső bukaresti követségi tanácsos ezzel kapcsolatos levele megtalálható: MOL XIX-J-1-a-IV-139 Románia 1946., valamint: MOL XIX-J-1-j Románia 1947-16/b. Ld. továbbá a magyar Külügyminisztérium Politikai Osztályának összefoglaló jelentését a CASBI-tárgyalások előzményeiről: MOL XIX-J-1-j Románia 1947-16/b. E dokumentumokat közli: *Revízió vagy autonómia?* I. m. 268–270., 371–373.

10 A CASBI-igazgatás alatt álló magyar javak zár alól való feloldásának módozatairól és az ezzel kapcsolatos egyéb kérdésekről készült magyar–román jegyzőkönyv. MOL XIX-J-1-j Románia 1947. 23/g. 20. d. Közli: *Revízió vagy autonómia?* I. m. 326–331.

gazdaság teljesítőképességét figyelembevevő, progresszíven növekvő átütemezését. Szvirdov altábornagy, a magyarországi *Szövetséges Ellenőrző Bizottság* elnökének helyettese július 27-én kelt válaszjegyzékében közölte a miniszterelnökkel, hogy a szovjet kormány a kérést teljesítette, és hozzájárult ahhoz, hogy az ekkor még a Szovjetunióval szemben 189,8 millió dollár értékben fennálló jóvátételi tartozás fejében 1946-ban 21,8, 1947-ben 23, 1948-ban 25, majd 1949-től 1953-ig évenként 30 millió dollár értékű árut szállítson Magyarország. Rögzítette továbbá, hogy a Szovjetunió elfogadta a Petrosani Kőszénbánya Rt. magyar kézben lévő részvényeinek jóvátételi kötelezettség fejében történő átadására tett magyar javaslatot azzal, hogy a részvények felét az 1946. évi, a másik felét az 1947. évi jóvátétel fejében számolják el. Közölte, hogy a részvények megbecsülését és az átadás egyéb feltételeit két hónapon belül egy szovjet–magyar együttes bizottságnak kell elvégeznie. Ezúton is bejelentette, hogy a szovjet kormány mentesítette Magyarországot a 6 millió dolláros pönálé fizetése alól, amit az 1945. évi jóvátétel késedelmes szállítása miatt kellett volna fizetnie. Végül jelezte, hogy a szovjet kormány megbízta a *Magyarországi Szállítások Hivatalát* a Magyarországgal kötendő jóvátételi áruszállítási megegyezés aláírásával.¹¹

Nagy Ferenc nem volt megelégedve a kapott engedményekkel. Elsősorban az 1946. évi szállítások összegének további mérséklését szerette volna elérni, erről tanúskodnak a Miniszterelnökség iratai között található levéltervezetek.¹² Ezek elküldésére azonban nem került sor, helyette a miniszterelnök egyrészt nagyon udvarias köszönőlevelet írt Svzirdov altábornagnak, másrészt felkérte a Salgótarjáni és az Urikány Rt., illetve az e vállalatok pénzügyeiben érdekelt bankok vezetőit, szakembereit, hogy készítsenek javaslatot a Szovjetunió megbízottaival a Petrozsényi Rt. vagyona ügyében folytatandó tárgyaláson képviselendő magyar álláspont megfogalmazására.

A magyar szakemberek szerint a Petrozsényi Rt. alaptőkéje 1,42 milliárd lei volt, a Hitelbank a részvényeket 60–70 millió dollárra becsülte. A szovjet fél nyilatkozataiból viszont kitűnt, hogy a Petrozsényi Rt. vagyonának átadása fejében 1946-ban csupán 3,5 millió, 1947-ben pedig 7 millió dollár beszámítását tervezték a jóvátétel teljesítésébe.

Felmerült a szakértők részéről a részvénytársaság vagyonának leltározás útján történő megállapítása, amit az értékelés legreálisabb módjának tekintettek, de ők is eleve jelezték, hogy ez hosszú ideig tartó helyszíni eljárást igényelne, különösen a föld alatti szénvagyron esetében, másrészt a vállalat – főleg külföldi – kötelezettségeinek megállapítása (valutaátszámítás stb.) tekintetében. Éppen ezért felmerült, hogy leltározás helyett az 1924. évi vállalategyesítés, illetve román nacionalizálási terv alkalmával létrejött vagyonértékelést kell alapul venni –

11 Nagy Ferenc miniszterelnöknek a szovjet jóvátétel progresszív átütemezése érdekében Svzirdov altábornagyhoz intézett leveléről és Svzirdov válaszárol: NF mt. jkv. 1946 695–696., 1075. és MOL XIX-A-1-j 1946-VIII-5987.

12 Nagy Ferenc Svzirdov altábornagyhoz írt válaszlevelét ld. MOL XIX-A-1-j 1946-VIII-5987 (9145), a Petrozsényi Rt. vagyonának felértékeléséről tárgyaló szakértők kiválasztásáról: NF mt. jkv. 1946 1371–1374.

figyelembe véve a román lei nagymértékű árfolyamváltozását, valamint az azóta eszközölt beruházásokat, illetve a felszerelések elavulását.

Hangsúlyozták a szakértők, hogy külön értékelési megállapodást kell kötni a szénbányákra és az ezekhez kapcsolódó üzemekre, külön az aranybányákra és külön az alvállalati (műselyemgyár stb.) érdekeltségekre, mivel ezek merőben eltérő jellege miatt egységes értékelési eljárás nem vezethet reális eredményre. A Salgótarjáni és az Urikány–Zsilvölgyi vállalat részéről jelezték, hogy évek óta nem volt lehetőségük a helyszínen meggyőződni az erdélyi bányák helyzetéről (útlevelet sem kaptak), ezért javasolták, hogy a szovjet–magyar bizottság Petrozsényben teendő látogatással kezdje meg a munkáját.

A „Petrozsényi” részvények többségének átadása folytán kisebbségben maradó magyar részvénytulajdonosok felvetették azt is, hogy az illetékes szovjet, illetve román hatóságokkal megállapodásra kellene jutni arról is, hogy az ő érdekeik a társaságnál a jövőben megfelelően biztosítva legyenek. Ide értették az igazgatóságban és a felügyelőbizottságban való képviselőtüket, a vállalattal való érintkezésüket, a fontosabb ügyek eldöntésében való részvételüket, a közgyűlés tartásának és az osztalékfizetés kérdésének rendezését. Célszerűnek vélték biztosítani azt is, hogy amennyiben a magyar részvényesek részvényeiket egészben vagy részben más – akár belföldi, akár külföldi – kezekbe kívánnák átengedni, ezt román vagy szovjet részről nem fogják kifogásolni.¹³ Valamennyi szakértői vélemény felhívta a figyelmet arra, hogy a Salgótarjáni és az Urikány–Zsilvölgyi Kőszénbányának, illetve a velük kapcsolatban álló Hitelbanknak és a Kereskedelmi Banknak külföldi intézeteknél vannak tartozásai. Ennélfogva a Szovjetuniónak átadandó részvények értékelése és a magyar érdekeltség kártalanítása erősen befolyásolja a külföldi hitelezők magatartását. Ezért javasolták, hogy az átadás kapcsán előzetesen tájékoztassák a külföldi tőkecsoportokat, nehogy az ország talpra állása szempontjából fontos külföldi hitelképesség csorbát szenvedjen.¹⁴ A pénzügyi, vállalati szakértők által felvetett értékes szempontok közül a külföldi tőkeérdekeltségekkel kapcsolatos aggályok jogosultsága hamarosan megmutatkozott. A *Schweizerische Bankgesellschaft* már szeptember 23-án nyugtalanságát fejezte ki magának Nagy Ferencnek írt levelében a *Petrosani Román Kőszénbánya Rt.*-nek a Szovjetunió részére történő átadásával kapcsolatos terv miatt. „Nagyon félünk – írták –, hogy a Svájc és Magyarország közötti viszony a jövőben nagyon megnehezednék, ha előzőleg nem rendeznék azokat a svájci bankokkal szemben fennálló kötelezettségeket, amelyek közvetve vagy közvetlen kapcsolatban állnak a Petrozsényi társaság Oroszországnak [sic!] való átengedésével.”¹⁵ Hasonló értelmű levelet írt a *Schweizerische Bankgesellschaft* az Urikány–Zsilvölgyi Kőszénbánya Rt. igazgatóságának, illetve a *Magyar Általá-*

13 MOL Z 292 Urikány–Zsilvölgyi Magyar Kőszénbánya Rt. Titkárság 10. t. Töredékes feljegyzés a Petrosani-ügyben.

14 Ezekről a szakvéleményekről ld. MOL XIX-L-1-k 250. d. Magyar–szovjet tárgyalás „Petrozsény”.

15 A *Schweizerische Bankgesellschaft* levelét ld. MOL XIX-A-1-j 1946-VIII-9511 [9516] (11–713).

*nos Hitelbank*nak is.¹⁶ Valamivel később a Petrozsényi Kőszénbánya Rt. brit hitelezői is jelentkeztek.¹⁷ Az Amerikai Egyesült Államok külügyi szolgálata is kérte a magyar kormányt, hogy az Urikány–Zsilvölgyi Kőszénbánya által a *Magyar Általános Hitelbank* útján egy New York-i cégtől felvett kölcsön tekintetében terjessze ki a szükséges védelmet a Petrozsényi Kőszénbánya Szovjetunióinak történő átadása esetén.¹⁸

A már említett román ellenérzésekről szóló híreken túl más külföldi észrevételek is érkeztek. Ezek nyomán – elsősorban azonban a svájci pénzüzetek véleménye alapján, de feltehetőleg mások véleményének is hangot adva – Pokorny Hermann ny. vezérezredes, a Külügyminisztérium Fegyverszüneti Osztályának vezetője határozottan állást foglalt az ellen, hogy Magyarország átadja a Szovjetuniónak a Petrozsényi Rt.-t. „Nem látszik kívánatosnak – írta egy előterjesztésben –, hogy az itt lévő külföldi tőke az országból kimenjen és egy magyar cég (az Urikány–Zsilvölgyi Rt.) ezen intézkedések folytán fizetésektelenné váljék.”¹⁹

A szakértők részéről felvetett értékes javaslatok összehangolására tudomásunk szerint nem került sor, sőt nagyon határozott ellenvélemények is megfogalmazódtak. Nem segítette elő az egységes álláspont kialakítását az e tárgyban tartott minisztertanácsi értekezlet sem.

Szviridov altábornagy szeptember 11-én levélben közölte a magyar kormánnyal, hogy a Petrozsényi Rt. átadásával kapcsolatos tárgyalásokat Moszkvában kívánja a szovjet kormány megtartani, s kérte a magyar delegáció tagjainak szeptember 14-ig történő kijelölését.²⁰

Eröss János, a Jóvátételi Hivatal elnöke az érdekelt kormánysszervek képviselőiből, illetve jórészt a magyar álláspontot előkészítő szakemberek köréből 17 tagú delegáció összeállítására tett javaslatot. A kérdésről tárgyaló minisztertanácsi ülésen felszínre kerültek a pártok közötti ellentétek is. Rákosi Mátyás szerint az elvi szempontok leszögezésére elég, ha kevesen mennek Moszkvába, több személy (elsősorban a vállalati szakértők) kiküldése káros lehet, mert elhúzhatja a tárgyalásokat és ellentéteket támaszthat. Ezzel szemben Rácz Jenő pénzügyminiszter a konkrét kérdéseket ismerő szakértők kiküldésének fontosságát hangsúlyozta. Nagy Ferenc is kijelentette, hogy nem lehet kihagyni a két érdekelt vállalat képviselőjét, mert mégiscsak magánvagyonnak az eltulajdonításáról van szó, és kívánatos, hogy ebben a felelősségben osztozzanak olyanok, akiknek

16 MOL XIX-L-1-k 250. d. Magyar–szovjet tárgyalás „Petrozsény”.

17 A Petrozsényi Kőszénbánya Rt. brit hitelezőinek levelét ld. MOL XIX-A-1-j 1946-VIII-2516 (24 169).

18 Az Urikány–Zsilvölgyi Magyar Kőszénbánya Rt. amerikai hitelezőinek védelme ügyében a Pénzügyminiszter által a miniszterelnökhöz intézett levél: MOL XIX-A-1-j 1946-VIII-9511 [9516] (213/1947).

19 Pokorny Hermann ny. vezérezredes, a Külügyminisztérium Fegyverszüneti Osztálya vezetőjének leveléről ld. MOL XIX-A-1-j 1946-VII-9511 [9516] (23 186).

20 Szviridov altábornagnak a Petrozsényi Rt. ügyében induló moszkvai tárgyalásokról szóló levelét ld. MOL XIX-A-1-j 1946-VIII-9511 (9516).

tulajdonjogilag közük van a dologhoz. A minisztertanács végül úgy határozott, hogy a küldöttség vezetőjén, Erőss Jánoson kívül a petrozsényi vagyon két tulajdonosának (a Salgótarjáni Rt. és a *Magyar Általános Hitelbank*), továbbá a három érdekelt tárca (pénzügy, ipariügy, kereskedelem- és szövetkezetügy) képviselőin kívül egy további szakértő utazzon Moszkvába.

Nagy Ferenc azt is felvetette, hogy egyáltalán menjen-e bizottság Moszkvába, de végül elfogadta a szovjetek által megkívánt tárgyalási sorrendet. A küldöttség feladatát illetően Rácz Jenő kérte a bizottság felhatalmazásának korlátozását, hangsúlyozva, hogy fél az ilyen megállapodásoktól, mert olyan elveket szögeznek le, amelyekre itthon állandóan hivatkozni fognak. Kérte, hogy az elnök ne írjon alá semmit, amíg haza nem utazik jelentéssel. Pozitív választ adott a minisztertanács arra a kérdésre, hogy a bizottság ne csak a föld feletti, hanem a föld alatti értékekről is tárgyaljon.

Nagy Ferenc általában azt hangsúlyozta, hogy a legjobb ár elérésére kell törekedni. Rákosi ezzel szemben nagyobb megértést mutatott a szovjet szempontok iránt: „olyan objektumokról van szó – mondta –, amiből 28 év óta nem látunk semmit. Ha most a szovjet át nem veszi, akkor igen valószínű, hogy a legközelebbi 28 évben sem látunk belőle semmit.”²¹

Azt lehet mondani, hogy a magyar delegáció sok problémával, nem kellően tisztázott és egyeztetett állásfoglalással, főleg pedig meglehetősen szűk körű felhatalmazással indult Moszkvába a magyar–szovjet közös bizottsági ülésre.

A moszkvai értekezletek

A minisztertanács határozatától eltérően, Erőss János államtitkár vezetésével 11 tagú delegáció utazott Moszkvába.²² A bizottság vendéglátója a szovjet Külkereskedelmi Minisztérium volt. A közvetlen szovjet tárgyalófelet egy nyolctagú, M. Alekszejev külkereskedelmi minisztériumi osztályvezető vezetésével létrehozott bizottság képezte.²³ A magyar küldöttség szeptember 21-én érkezett Moszkvába. Erőss János delegációvezetőt és Iklódi követségi tanácsost a szovjet külkereskedelmi miniszter, Anasztasz Ivanovics Mikojan csak egy rövid, protokolláris

21 NF mt. jkv. 1946 1371–1374.

22 A küldöttség tagja volt Iklódi Dezső, a bukaresti magyar követség tanácsosa, Makay Pál, a Pénzügyminisztérium miniszteri tanácsosa, Szívós István, az Iparügyi Minisztérium műszaki tanácsosa, Rieger László, a Magyar Nemzeti Bank főfelügyelője, Pásztor Mihály József, a Külkereskedelmi Igazgatóság alelnöke a Kereskedelem- és Szövetkezetügyi Minisztérium képviselőjében, Soltész Pál, a Külkereskedelmi Igazgatóság bukaresti megbízottja a Közlekedésügyi Minisztérium képviselőjében, Domony Péter bányajogász, a Magyar Általános Hitelbank ügyésze, Molnár György pénzügyi szakértő, Rejtő Ármin könyvelési szakértő és Alliquander Ödön ny. miniszteri tanácsos, bányászati szakértő.

23 A szovjet bizottság tagja volt L. I. Frey egyetemi tanár, L. G. Zuhoviski jogtanácsos, I. V. Babjakin pénzügyi tanácsadó, V. I. Konsztantinov főmérnök, N. K. Hristyenko tanácsadó, A. V. Akimov főmérnök, A. G. Vaircsenko főmérnök és A. A. Novikov tolmács. Itt jegyzem meg,

jellegű beszélgetésen fogadta. A tárgyalások szeptember 23-án kezdődtek és október 13-án fejeződtek be. A közös bizottság szeptember 23-án, 25-én, 30-án, október 4-én, 7-én, 10-én, 12-én és 13-án összesen nyolc ülést tartott. A tárgyalások német nyelven, tolmács segítségével folytak, az ülésekről nem készítettek jegyzőkönyveket, Iklódi Dezső azonban részletes emlékeztető feljegyzéseket vezetett, a fontosabb előterjesztéseket, tájékoztatásokat ugyancsak német nyelvű feljegyzésekben ismertették egymással a felek.²⁴

A két bizottság együttesen hangoztatott célja az volt, hogy olyan elveket dolgozzanak ki, amelyek alkalmasak a Petrozsényi Rt. tényleges értékének megállapítására vagy legalábbis megközelítésére. A tárgyalások első napjaiban kiderült azonban, hogy a két fél felfogása alapvetően eltér egymástól. A magyar delegáció a vagyon helyszíni együttes leltározását és az 1946–1947-ben érvényes áraknak megfelelő értékelését javasolta. Ennek – a szovjet delegáció által hangoztatott – hosszadalmasságára tekintettel, az eljárás lerövidítése érdekében a magyar fél felvetette, hogy induljanak ki a vállalatok létrehozásakor, illetve egyesülésükkor, 1921-ben és 1924-ben készített leltárakból, figyelembe véve a felszerelések azóta történt gyarapítását, illetve elhasználódását, továbbá a svájci frank 1936. évi hivatalos leértékelését, valamint a világpiacon 1938 utáni emelkedését. Ezzel szemben a szovjet delegáció kifejtette, hogy mivel jóvátételi elszámolás céljából kerül sor a vállalat vagyonának felértékelésére, a jóvátételi szállítások esetére kialakított előírásokat és gyakorlatot kell alapul venni, ezért a vagyont az 1938. évi árakon kell értékelni. A szovjet fél tehát a két magyar javaslattal szemben egy harmadik értékelési módot vetett fel: a vállalat 1938. évi nyilvános mérlegében szereplő adatokból kívánt kiindulni, hangoztatva természetesen, hogy tekintetbe kell venni az azóta beállt vagyoni változásokat.

A viták során kitűnt az is, hogy amíg a magyar kormány a Petrozsényi Rt. értékelésére vonatkozó megbeszélések eredményétől tette függővé a vagyon átadását, a szovjet fél már befejezett tényként kezelte a vállalat megszerzését. Nem hallgatta el a szovjet delegáció azt sem, hogy a szovjet kormány jóvátétel gyanánt olyan – Romániában lévő – javakat fogadott el, melyekkel a magyar kormány, illetve érdekképviselő az adott időben nem rendelkezett tetszése szerint. Frey professzor pedig a szovjet delegáció nevében kijelentette, hogy a két kormány „a részvények átadása kérdésében már megállapodott, továbbá abban is, hogy azok ellenértéke jóvátételi számlára írassék [...] A bizottság feladata

---

hogy a korabeli magyar dokumentumokban a szovjet tárgyalópartnerek tisztségét a magyar közigazgatásban használatos elnevezésekkel adták meg: az első miniszterhelyettest államtitkár, a minisztériumi osztályvezetőt pedig osztályfőnök elnevezéssel szerepeltették.

24 Az emlékeztető feljegyzések és a jegyzékek jórészt megtalálhatók a MOL XIX-L-1-k 250. dobozában, a Magyar–szovjet tárgyalások „Petrozsény” c. dossziében, valamint a Külügyminisztériumnak, ill. a Kommunista Pártnak tájékoztatás céljából megküldött, gépelt, sokszorosított példányai a MOL XIX-J-1-j Szovjetunió 1945–1964 59/e. jelzet alatt, és a PSZL 274. f. 12. cs. 213. ó. e.-ben is. A továbbiakban elsősorban ezekre a dokumentumokra, valamint Eröss János által Nagy Ferenc miniszterelnök részére a tárgyalásokról készített jelentésére támaszkodtunk. A jelentést ld. NF mt. jkv. 1946–1947 336–340.

csak abban áll, hogy megállapítsa az értékelés módozatait.” Alekszejev, a szovjet delegáció vezetője ezzel kapcsolatban hivatkozott Szviridov altábornagy Nagy Ferenchez 1946. július 27-én írt levelére, amely szerint a szovjet kormány elfogadta a Petrozsényi Rt. átadására vonatkozó magyar javaslatot. Jelezte, hogy a szovjet kormány a vállalat értékének 50%-át az 1946. évi, 50%-át pedig az 1947. évi jóvátételben kész elszámolni, továbbá hogy a szovjet kormány már részletfizetést is teljesített, amikor hozzájárult a petrozsényi értékéből 3,5 millió dollár beszámításához az 1946. évi jóvátétel teljesítésébe. A magyar delegáció természetesen nem értett egyet ezzel a felfogással s arra az álláspontra helyezkedett, hogy válaszadás előtt ki kell kérnie kormányja állásfoglalását, de a válasz megérkezéséig is folytatni kívánja a felmerült javaslatok megbeszélését.²⁵

A felmerült három javaslat közül a bizottság nem vette le egyiket sem a napirendről, de három héten keresztül folytatott tárgyalásaik során sem voltak képesek meggyőzni egymást álláspontjuk előnyeiről, illetve hátrányairól.

Szovjet részről ismételten felvetették, hogy a magyar delegáció képes-e megjelölni a vállalat összértékét, és hogy milyen javak tartoznak ebbe a vagyonba. Eröss János minden esetben hangsúlyozta, hogy a magyar érdekeltségek öt éve nem jutottak a helyszínre s így nincsenek ismereteik a vagyon állapotáról, éppen ezért javasolták az értékelés első lépéseként a helyszíni szemlét, másrészt kijelentették azt, hogy mivel a delegáció felhatalmazása csak az értékelés módszerének tisztázására szól, a vállalat értékéről nem nyilatkozhat. Eröss János kérdésére Alekszejev delegációvezető viszont közölte, hogy jártak Petrozsényben, más forrásokból pedig az is kiderült, hogy 1946 nyara óta hivatalos szovjet képviselők részt is vettek a vállalat munkájában. A Petrozsényi Rt. tényleges szovjet birtokbavétele tehát szinte már megtörtént, s a bizottság tárgyalása valójában csak formális eljárásnak minősült.

Mindvégig vitás kérdés volt a Petrozsényi Rt. bányajogosítványainak kérdése. Szovjet részről tisztázni akarták, hogy kinek a tulajdonát képezi az a terület, amelyre a vállalat koncessziói vonatkoztak. Magyar részről előadták, hogy a részvénytársaságnak vannak ingatlanai, telkei, munkáslakásai, erőművei stb., a bánya felett lévő terület legnagyobb része azonban nem a vállalaté, sem az államé, hanem különböző magánszemélyeké. Az ásványanyagok viszont a román bányajog szerint az állam tulajdonát képezik, amely azonban 1937-ben, illetve 1939-ben a Petrozsényi Rt.-nek 40 évre kizárólagos kiaknázási jogot adományozott, és ez a koncesszió a vállalat egyik jelentős értékét és vagyontárgyát jelenti. A magyar bizottság ezért a jogosítványok tényleges értékének megállapítására

25 MOL XIX-L-1-k 250. d. Magyar–szovjet tárgyalások „Petrozsény”, az 1946. szept. 30-án tartott megbeszélés emlékeztetője. – 1946. okt. 5-én a moszkvai magyar követség a következő táviratot intézte a külügyminisztériumhoz: „Erös [sic!] János államtitkár kéri Miniszterelnök Urat közölni [sic], hogy Szovjetunió Petrozsényi Kőszénbányák 1938-as áron való elszámolását kívánják stop Hivatkoznak Miniszterelnök Úr írásbeli ígéretére, amelyről nevezett első miniszterhelyettesnek tudomása nincs stop Miniszterelnök Úr távirati válaszát kérem kieszközölni Horváth”. (MOL XIX-J-1-j Szovjetunió 1945–1964 59/e. 125 Res/4. A válaszról ld. a jelen tanulmány 26. sz. jegyzetét.)

törekedett. A szovjet fél viszont hangsúlyozta, hogy a román államot illető kiaknázási jogokért csak annyi számítható fel, amennyit a vállalat azokért illetékként az államnak fizetett, és ez az összeg benne foglaltatik a mérlegben, tehát a részvények szovjet átvételével átvétnének e jogok, és logikátlan volna többet felszámítani azokért a ténylegesen fizetett összegnél.

Az eltérő álláspontok ellenére a szovjet és a magyar bizottság felfogása több tekintetben közelebb került egymáshoz, annak ellenére, hogy a két kormány által rájuk bízott feladatot nem oldották meg. A magyar delegáció azonban – a magyar kormányhoz intézett ezzel kapcsolatos kérdésére várt válasz megérkezése előtt²⁶ – az október 10-én tartott ülésen (feltehetőleg külső politikai nyomásra) mégis kijelentette, hogy ha a szovjet delegáció a leltározási és investíciós módszereket elveti, hajlandó elfogadni az általa egyébként legkevésbé alkalmasnak tartott, a mérleg alapján történő érték-megállapítási módot, de csakis az általa korábban jelzett korrekciók (vagyongyarapodás, elhasználódás, a svájci frank leértékelése, világgpiaci áremelkedés) figyelembevételére esetén. Hangsúlyozta, hogy az 1938. évi mérleg, mint kiindulási alap, az említett korrekciók nélkül még csak hozzávetőleges eredményre sem vezethet.

Eröss János az adott helyzetben szükségesnek tartotta a kérdés politikai vonatkozására is rávilágítani. „A mi kis országunk – mondta többek között – szigorú és kritikus érdeklődéssel figyeli a bizottság munkáját, mely hivatva van dönteni az önként felajánlott és egyik legnagyobb nemzeti vagyontárgy felett. Éppen ezért nem járulhat hozzá ahhoz, hogy a Petrosani vagyona az általános jóvátételi elvek szerint értéktelenség, és egy ily megállapodást a magyar kormány sem approbálhatna, mert az azt jelentené, hogy a legőszintébb baráti érzelmektől vezetett felajánlásunk reánk nézve egy szerencsétlenséget eredményezett. Mint mindenütt, nálunk is működik a propaganda és minden irány felől. Rendkívül kell ügyelni arra, hogy ne szolgáltatassunk tápot a káros propagandának. Tudatában vagyunk annak, hogy az elfogadott és aláírt fegyverszüneti egyezményben hozzászólásunk nélkül megállapított árakon kell teljesítenünk jóvátételi szállításainkat, még ha azok mélyen a reális árakon alul vannak is. Ha azonban a most tárgyalt ügyletnél sem állapítjuk meg együttesen a reális értéket, akkor könnyen kialakulhat az a vélemény, hogy a bizottság kényszerhelyzetben, akarata és meggyőződése nélkül járult hozzá az ármegállapításhoz és azt a benyomást keltheti, hogy ki vagyunk zsákmányolva.” Kérte, hogy a

---

26 Az 1946. okt. 12-én tartott tárgyalás megkezdése előtt adta át Szergejev, a külkereskedelmi miniszter első helyettese Eröss Jánosnak a Nagy Ferenc miniszterelnöktől érkezett következő telefonüzenetet:

„1.) Petrozsényt illetően a miniszterelnök senkinek semmiféle kijelentést nem tett.

2.) Petrozsényi értékelését illetően a magyar kormány a beruházási és inventarizációs adatokkal kíván dolgozni, és nem a mérlegekkel, mert a magyar kormány a mérlegeket nem tartja pontosnak, figyelemmel arra, hogy az ország (Románia) megszállás alatt volt.” A magyar szöveg mellett ennek orosz nyelvű példánya is megtalálható. Az üzenet az 1946. okt. 12-én tartott ülésről készített emlékeztető mellett található. Előzményekről ld. a 25. sz. jegyzetet.

szovjet bizottság e politikai szempontra is legyen tekintettel, és hívja fel erre a szovjet kormány figyelmét is.²⁷

A szovjet bizottság vezetője – remélve, hogy a szovjet kormány utasítása szerint kiküszöbölik az ellentéteket – ígérte az új – feltehetőleg záró – megbeszélés összehívását.

A bizottság következő ülése azonban váratlan fordulatot hozott. A szovjet bizottság vezetője tájékoztatta Mikojan külkereskedelmi minisztert a tárgyalásokról és – feltehetőleg Eröss János éles hangú politikai megnyilatkozására is figyelemmel – átalakították a bizottságot. Mikojan miniszter első helyettese, M. Szergejev vette át a lecsökkentett létszámú szovjet bizottság vezetését. Szovjet kérésre a magyar bizottságból is csak négy személy vett részt a további tárgyalásokon.²⁸

Ezzel megváltozott a tárgyalás hangneme. Szergejev rendkívül kategorikus, ellentmondást nem tűrő módon megismételte a Petrozsényi Rt. jóvátétel fejében történő átadására vonatkozóan már a korábbi üléseken kifejtett szovjet álláspontot, azt, hogy a két kormány megállapodása alapján a Szovjetunió ténylegesen már tulajdonosa a vállalatnak. Ezért a két bizottság munkája – mondta – nem haladt helyes irányba, teljesen eltért a kitűzött céltől, mivel a Petrozsényi Rt. vagyonának értékelésével foglalkozott, holott a kormányok közötti megegyezés szerint nem ez, hanem a vállalat magyar tulajdonban lévő részvényeinek felértékelése és az átadási feltételek megállapítása lett volna a feladata. Kijelentette, hogy mivel ismert a Petrozsényi Rt. részvényeinek névértéke, továbbá az 1938. évi haszon és annak felosztása, minden adat rendelkezésre áll az értékeléshez. Az értékelés kizárólagos alapja pedig – az általános nemzetközi szokás értelmében – a névérték és a részvény haszna. Nincs tehát nyitott kérdés – mondta –, már csak a részvények átadásának módját kell megállapítani.

Szergejev miniszterhelyettes tehát egy új, negyedik értékelési módot vetett fel, ami – a vállalat szovjet tulajdonba vételével kapcsolatos kijelentéseivel együtt – a magyar delegáció heves tiltakozását váltotta ki. Eröss János és munkatársai ismételten leszögezték, hogy a korábbiakban csak a Petrozsényi Rt. részvényeinek elvi átadásáról volt szó, s a tényleges átadásra Szviridov altábornagy 1946. július 27-ei jegyzéke szerint is csak az értékelési módok megállapítása esetén és azok alapján kerülhet sor.

Rámutatott a magyar delegáció arra, hogy a részvények értékét nem lehet megállapítani a vállalati vagyon figyelmen kívül hagyásával. A Szergejev által felvetett értékelési módszert Domony Péter elképzelhetőnek vélte ugyan egy fix kamatozású értékpapírnál, de szerinte ez nem alkalmazható egy vállalati részvény esetében, amely a vállalati vagyon aránylagos részét képezi. Szerinte a vállalati részvény névértéke is csak azt mutatja, hogy a kibocsátás alkalmával az ala-

27 MOL XIX-L-1-k 250. d. Magyar-szovjet tárgyalás „Petrozsény” c. dosszié. Emlékeztető az 1946. okt. 10-ei ülésről, 3.

28 A szovjet bizottság tagja maradt Alekszejev osztályvezető, Zsuhoviski jogtanácsos, Novikov tolmács és kiegészült Kuminszki szakértővel. A magyar bizottság részéről Eröss Jánoson kívül Iklódi Dezső, Domony Péter és Soltész Pál vett részt a további tárgyalásokon.

pítók az értékét saját elhatározásukból miként határozták meg, de semmiképp sem áll összefüggésben a beruházott vagy apportként bevitt vagyon tényleges értékével.

A szovjet delegáció ismételt kérésére ugyancsak Domony Péter által végzett számítás szerint – a Szergejev első miniszterhelyettes által előterjesztett javaslat alapján – a Petrozsényi vállalatot a legkedvezőbb esetben is legfeljebb 20 millió dollárra értékelhették volna. Ezzel szemben – számba véve az alapításkor, az egyesüléskor megállapított értékeket, a szénkoncesszió és az ércvagyon értékét, a beruházások összegét, levonva a megfelelő amortizációs százalékot, valamint a passzívákat – megítélése szerint a vállalat ténylegesen mintegy 270 millió svájci frankot, azaz 70 millió dollárt ért. Polgári közgazdasági alapfogalmak ismételt megvitatása, illetve a magyar fél által történt hangsúlyozása ellenére Szergejev továbbra is ragaszkodott a részvények általa előadott érték-megállapításához. Ismételten kérte a magyar bizottságot, hogy javaslatát tegye újból megfontolás tárgyává.

Eröss János sajnálattal közölte, hogy az értékelési elvek tekintetében a bizottságok nem jutottak egységes álláspontra. A Szergejev miniszterhelyettes által javasolt negyedik javaslatot egyrészt összeegyeztethetetlennek találta a kormányától kapott utasításokkal, másrészt azonban – és főként – azért ellenezte, mivel ez nem is eredményezhetett helyes érték-megállapítást. Szükségesnek tartotta, hogy hazatérve részletesen beszámoljon kormányának a tárgyalások eredményéről, illetve, hogy ismertesse a szovjet bizottság legutóbbi javaslatát. E tájékoztatás pontosságára érdeklődött – annak hangsúlyozása mellett, hogy kérdései nem minősíthetők a szovjet javaslat elfogadásának – néhány felvilágosítást kért a szovjet delegációtól. A kérdésekre adott válaszokból kiderült, hogy a szovjet bizottság csak az 1938. évi nyilvános mérlegben kimutatott osztalékkal számolt, de az intern nyereségeket nem kívánták számításba venni, és nem akarták figyelembe venni az 1938 utáni beruházásokat sem.

Szergejev miniszterhelyettes jelezte, hogy a tárgyalások folytatására vonatkozóan magyar részről vár kezdeményezést. Ismételten hangsúlyozta, hogy a további eljárások teljesen a javaslatára adandó választól függenek. Ezzel, a további magyar nyilatkozatokat elhárító kijelentésével a moszkvai tanácskozást bezárta.

A magyar kormány szervek állásfoglalása a szovjet javaslatról

A magyar delegáció október 14-én érkezett vissza Moszkvából. Eröss János államtitkár összefoglaló jelentést készített a tárgyalásokról Nagy Ferenc részére, amely azt hangsúlyozta, hogy a magyar bizottság a végső szovjet javaslatot nem fogadta el.²⁹ A jelentést megküldték valamennyi érdekelt miniszternek. A Pénz-

²⁹ NF mt. jkv. 1946–1947 336–340. A közvéleményt, a magyar társadalmat nagyon szűkszavúan tájékoztatták. Csak a Kis Újság 1946. okt. 18-ai számában jelent meg részletesebb közlemény. A

ügyminisztérium és az Iparügyi Minisztérium a *Magyar Nemzeti Bank* bevonásával átvizsgálta a szovjet javaslatot, ellenjavaslat-tervezetet és előterjesztést készítettek a *Gazdasági Főtanács* részére. Körültekintő pénzügyi elemzés alapján megállapították, hogy a Petrozsényi Rt. 1938. évi (a bukaresti, zürichi, illetve New York-i pénztárak szerinti) 403 000–420 000 dollárra tehető osztalékát 2,5%-os kamattal számolva a tőkésítés eredményeként – a fegyverszüneti egyezményben a jóvátételi áraknál is elismert 15%-os felárat is hozzáadva – a szovjet javaslat szerint magyar tulajdonban lévőknek tekintett 62%-os részvényt pakett esetében 18,6 és 20,4 millió dollár közötti érték jóvátételi elszámolására kerülhet sor. A három hivatal képviselői jelezték, hogy a vállalat részvényeinek tulajdonában 80%-a volt – tényleges vagy rejtett módon – magyar tulajdonban, s ennek a tulajdonhányadnak az alapulvétele esetén legalább 25,2 millió dolláros értéket érhetne el a magyar állam.

Rámutatott a javaslat továbbá arra, hogy a vállalat vagyonát a szakértők az 1938-as árak alapján is mintegy 45 millió dollárra tették.³⁰

A hármas bizottság, illetve a pénzügyminiszter előterjesztése alapján tárgyalta a *Gazdasági Főtanács* a Petrozsényi Rt. felértékelésénél alkalmazandó elvek kérdését. Kiindulási alapként elfogadhatónak tartotta a szovjet javaslatot. Kérte azonban, hogy a magyar bizottság a további tárgyalások során törekedjék a) az 1938. évet követő beruházásokra, valamint a rejtett nyereségre való hivatkozással az összeg felemelésére; b) lehetőleg a részvények 80%-ának, tehát a teljes magyar érdekeltségnek eladására; továbbá c) a vételárnak a jóvátételbe mielőbb, minél nagyobb mértékben való beszámítására. Javasolta végül, hogy a kormány tegyen ajánlatot a szovjet félnek a tárgyalások újrafelvételére.³¹

Az október 24-én tartott rendkívüli minisztertanácsi ülésen, amikor napirendre került a Moszkvában járt bizottság jelentése, már élesen megjelentek az üggyel kapcsolatos kormányon belüli ellentétes nézetek. Eröss János államtitkár elvi állásfoglalást kért a kormánytól, hogy úgy tekinti-e a petrozsényi érdekeltséget, mint a jóvátétel keretébe tartozó kérdést, s ennek folytán az értékelés során az 1938-as vagy pedig az 1946-os értéket kell-e alapul venni. Javasolta, hogy a kormány a Szergejev által felvetett értékelési módot elvileg ne tegye magáévá,

---

Nem sikerült még értékelési módszert találni a petrozsényi bánya ügyében. A Jóvátételi Hivatal vezetője moszkvai útjáról c. cikk is elhallgatta azonban az eredménytelenség valódi okát. „A tárgyalások utolsó napjaiban olyan politikai és államközi vonatkozások is felmerültek, mégpedig hármas szovjet-orosz–magyar és román viszonylatban – olvasható az emlékeztető feljegyzésektől eltérő módon a cikkben –, amelyekre vonatkozólag a magyar küldöttségnek nem volt felhatalmazása. Ezért a tárgyalásokat *félbeszakították*, mindkét küldöttség érintkezésbe lép saját kormányával s a tárgyalásokat *vagy Moszkvában, vagy Budapesten folytatják.*” (3.) Más lapok egy-két mondatban tettek csak említést az eseményről.

30 MOL XIX-L-1-k 250. d. Magyar–szovjet tárgyalás „Petrozsény”, javaslat a Gazdasági Főtanács számára.

31 MOL XIX-A-10 Gazdasági Főtanács stabilizációs bizottsága (= Stab.) XV. ülés, 1946. okt. 22. 31. p. A Gazdasági Főtanács elnökét helyettesítő Rácz Jenő pénzügyminiszter megküldte az erről szóló 8262/1946. GF sz. határozatot a miniszterelnöknek. MOL XIX-A-1-j 1946-VIII-9516 (12 406).

de próbáljon meg ahhoz közelíteni, minthogy a tárgyalások célja nem az, hogy a részvények értékelésére az elméletben leghelyesebb módszert megtalálják, hanem hogy lehetőleg megegyezés jöjjön létre. Azt is felvetette, hogy az osztalék helyett – a Szergejev első miniszterhelyettes által sem ellenzett – mérleg szerinti teljes nyereség alapulvételét javasolják. Ebben az esetben számításai szerint a petrozsényi összes részvényért el lehetne érni a 40 800 000 dollárt, illetve a szovjet részről igényelt 62%-ért a 25 300 000 dollárt.

Eröss János álláspontjával és javaslatával csak kommunista részről szálltak vitába. Gerő Ernő közlekedésügyi miniszter azt hangsúlyozta, hogy az elvi álláspont fenntartása komoly károkat okozhat, s azt kérte – Eröss János felszólalását megszakítva –, hogy a *Gazdasági Főtanács* javaslatával foglalkozzanak. Az Eröss János által felvetett kérdésekre érdemben nem is tértek ki, mintegy megkerülték a válaszadást.

A minisztertanács figyelme elsősorban a Mikojan szovjet külkereskedelmi miniszternek küldendő távirat – Rákosi Mátyás által kívánt formában történő – megfogalmazására irányult. A távirat – a magyar szakértők moszkvai állásfoglalásával ellentétben – egyértelműen leszögezte, hogy „a magyar kormány kész a petrozsényi részvények átadása ügyében a tárgyalásokat újból felvenni, kiindulva az értékelés tárgyában a szovjet részről legutóbb javasolt módszerek – nevezetesen a vállalat 1938. évi osztalékának a romániai betéti kamatlábbal történő tőkésítése – alapján adódó összegből. Minthogy azonban – olvasható a táviratban az eredeti szovjet javaslatot módosítva – az 1938. évi osztalékban az 1938. utáni beruházások nem jutnak kifejezésre, szükségesnek tartja a magyar kormány, hogy az 1938. évi osztalék alapján kiszámított érték az 1938. utáni beruházásoknak megfelelően felemeltessék.”

A minisztertanács felhatalmazta az Eröss János vezette bizottságot, hogy a tárgyalások újrafelvétele esetén – a kormány végleges jóváhagyásától függően – a vételárat a táviratban megszabott elvek szerint megállapítsa, továbbá, hogy a jóvátétel teljesítésébe beszámítható vételár részletek nagysága tekintetében is tárgyalást folytasson azzal, hogy az 1946. évi teljesítésbe 3,5 millió dollárt, az 1947. évi teljesítésbe pedig a vételárnak nagyobb részét kell beszámítani.³²

Feltűnő, hogy a minisztertanácsi ülésen nem esett szó a leghatározottabban elvetett – és a két kormány által tisztázandó – azon szovjet kijelentésről, hogy a Petrozsényi Rt. előzetes megállapodás értelmében már a Szovjetunió tulajdonába került, továbbá arról a magyar igényről sem, miszerint a vállalati vagyon és könyvelés helyszíni megtekintése után kell érdemben lefolytatni a felértékelési tárgyalást. Röviden szólva: Eröss János és az általa vezetett tárgyalóbizottság vereséget szenvedett a szakszerűtlen szovjet és az azt támogató magyar baloldal merev, megalkuvó álláspontjával szemben. Eröss János november 22-én közlési miniszteri kinevezést kapott, röviddel ez után pedig – hivatkozva egészségi

32 Rác Jenő pénzügyminiszter előterjesztése a minisztertanácshoz a petrozsényi szénbánya-érdekeltségnek a Szovjetunió részére való átadása tárgyában; az előterjesztést Nagy Ferenc miniszterelnök kiadmányozta. NF mt. jkv. 1946–1947 1562–1569.

állapotának megromlására, az új feladatkörével járó nagy elfoglaltságára –, feltehetőleg belátva a szovjet eljárással szembeni vita értelmetlenségét, főleg azonban azért, mert nem akart közvetlen szerepet vállalni a magyar javak eltékozlását jelentő eljárásban, 1946. december 20-án kérte felmentését a szovjet delegációval folytatandó bizottsági tárgyalások vezetése alól.³³

A szovjet delegáció budapesti tárgyalásai, a megállapodás létrejötte

A szovjet kormány, ismerve Magyarország gazdasági helyzetét és a jóvátételi terhek enyhítését jelentő megállapodással kapcsolatos kiszolgáltatottságát, jobb tárgyalási pozíciók elérése érdekében hosszabb ideig nem tért vissza a magyar kormány meghívólevelére. A Petrozsényi Rt. jóvátételi beszámításának a kérdését a magyar kormány az 1946–1947. évi költségvetés véglegesítése szempontjából is szerette volna valóban lezárni. A *Gazdasági Főtanács* fel is kérte a miniszterelnököt, hogy amennyiben szovjet részről nem érkezne értesítés a tárgyalások mielőbbi folytatására vonatkozóan, a magyar kormány nevében intézzon táviratot a Szovjetunió kormányához, rámutatva a kérdésnek az 1947. évi jóvátételi keretekkel való összefüggésére, szorgalmazza a tárgyalások újrafelvételét.³⁴

1946. december 20-án – feltehetőleg függetlenül a talán el sem küldött miniszterelnöki sürgetéstől – megérkezett Budapestre a szovjet bizottság. A delegáció vezetését S. I. Sabalin tábornok, a *Magyarországi Szállítások Hivatalának* főnöke vette át, tagja volt I. V. Babjakin pénzügyi tanácsadó és A. V. Akimov főmérnök.

Magyar részről is átalakult a tárgyaló bizottság. Eröss János, lemondásakor, azt javasolta, hogy Rácz Jenő vegye át tőle a feladatot, mivel – mint mondta – a pénzügyminiszternél jó kezekben lesz a tárgyalások fonala. Rácz Jenő készséggel vállalta is a megbízatást, csupán azt kérte, hogy politikai kapcsolatai és orosz nyelvtudása folytán bevonhassa a tárgyalásokba Vas Zoltánt, a *Gazdasági Főtanács* főtítkárát. A javaslatot végül Gerő Ernőnek azzal a kiegészítésével fogadta el a minisztertanács, hogy a tárgyalásoknál a pénzügyminiszter helyettese a Jóvátételi Hivatal elnökhelyettese, az egyébként szociáldemokrata párttag Szentpétery György legyen.³⁵ A magyar bizottságnak Rácz Jenőn kívül így tagja lett Vásárhelyi István pénzügyminisztériumi államtitkár, Szentpétery György, Szívós István iparügyi minisztériumi miniszteri tanácsos, Domony Péter ügyvéd és Makay Pál pénzügyminisztériumi miniszteri tanácsos. A bizottságok összeté-

33 Eröss Jánosnak a petrozsényi ügyekkel kapcsolatos tárgyalásokon való részvételéről ld. MOL XIX-A-1-e 1946-VIII-727., valamint: NF mt. jkv. 1946–1947 301–303.

34 MOL XIX-A-10. Stab. XXIV. 1946. dec. 17., 23. napirendi pont. A Mikojan szovjet miniszterelnök-helyetteshez, egyben külkereskedelmi miniszterhez intézett levél Nagy Ferenc miniszterelnök által kiadmányozott tervezete megtalálható a MOL XIX-A-1-j 1946-VIII-9511. sz. iratban.

35 NF mt. jkv. 1946–1947 301–302.

telének átalakulásától mindkét fél az engedékenyebb magatartás előtérbe kerülését remélte. Nem egészen így történt.

A tárgyalások már december 21-én megkezdődtek. Mindenekelőtt megpróbálták ismét tisztázni a számszerűségeket. Rögzítették, hogy a vállalat 1938. évi osztaléka a 2 820 000 részvény után összesen 91 650 000 lei volt. A magyar fél itt tette az első engedményt, amennyiben elfogadta a nyilvános mérleg adatait, nem ragaszkodott az osztaléknak az intern mérlegben szereplő összegéhez. Hosszabb vita során sem tudtak megállapodni az osztalék tőkésítését illetően, hogy a román pénzüzeteknél alkalmazott betéti kamatlábak (2–5%) közül melyiket vegyék alapul. Végül csak napok múlva határoztak a magyar szempontból nem kedvező 3,5%-os kamatláb alkalmazása mellett. Hasonlóan éles vita bontakozott ki a világi piaci árszintemelkedés miatt az 1938-as árakhoz képest a fegyverszüneti egyezményben biztosított 15%-os kiegészítés körül. Noha a moszkvai tárgyalások során a szovjet fél elfogadta az osztalék végösszegének felemelését, Sabalin tábornok kategorikusan elutasította ezt. Tiltakozott az ellen, hogy a vállalat átadását jóvátételi szállításnak tekintse a magyar fél, és így a jóvátételre vonatkozó előírásokat, valamint gyakorlatot próbálja érvényesíteni. Hangsúlyozta, hogy a legutóbbi szovjet javaslat a mérleg szerinti értékelésre és átadásra vonatkozott. „Éppen ezért nem lehet figyelembe venni, és mint tárgytalant le kell venni a napirendről a 15%-os emelést.” Vitatta továbbá a tábornok a magyar félnek azt az igényét, hogy vegyék figyelembe a vállalat 1938. utáni, mintegy 11 millió dollár értékű beruházásait, kérte viszont, hogy az ezzel kapcsolatos könyvelési anyagot mutassák be neki.

Az első budapesti szovjet–magyar tárgyalás után a karácsonyi és újévi ünnepek miatt a bizottságok nem tartottak közös megbeszélést. Ennek ellenére Sabalin tábornok és Rácz Jenő pénzügyminiszter többször találkozott, s kapcsolatot talált Szentpétery György, a Jóvátételi Hivatal elnökhelyettese is a szovjet delegációval.

A magyar kormány jogosan attól tartott, hogy a Szovjetunió az 1947. évi jóvátételbe nem kíván lényegesen nagyobb összeget elszámolni, mint 1946-ban, vagyis 3,5 millió dollárt, s így 7 millió dollárért kívánja megszerezni a vállalat magyar tulajdonban lévő részét. Másrészt – amint Szentpétery György 1947. január 7-én Nagy Ferenchez írt levelében írta – a jóvátételi szállítások költségvetési előirányzata nem volt elegendő a jóvátételi költségek fedezésére. Az állam ennek folytán 50–60 millió forinttal tartozott a vállalatoknak, s ez az adósság várhatóan csak növekedni fog. Azt remélte, hogy az 1947. évi orosz jóvátételi szállítások mennyiségét úgy állapítják meg, hogy az előirányzott jóvátételi költségvetési keret a vállalatok követeléseinek kiegyenlítésére is elegendő lesz. Ehhez viszont az lett volna szükséges, hogy a petrozsényi bányákért 1947-ben legalább 8–9 millió dollárt elszámoljanak jóvátétel fejében.³⁶

Az aggályok jogosak voltak. Sabalin tábornok 1947. január 9-én közölte Rácz Jenő pénzügyminiszterrel, hogy a szovjet kormány csupán 11,5 millió dollárt haj-

36 Szentpétery Györgynek, a Jóvátételi Hivatal elnökhelyettesének Nagy Ferenc miniszterelnökhöz írt levelét ld. MOL XIX-A-1-j 1946-VIII-9511 [9516] (213/1947., 344.).

landó adni a Petrozsényi Rt. magyar kézben lévő részéért, beszámítva ebbe az 1946. évre már biztosított 3,5 millió dollárt. Az 1947. évre 5 millió dollárt írta le a jövátételi szállításokból, s a fennmaradó részt az 1948-as évben számolná el.

Rácz Jenő külön kérésére Szentpétery György felkereste Sabalin tábornokot, és próbálta elérni, hogy 1947-re lehetőleg a teljes összeget, de legalább 7 millió dollárt tudjanak be a petrozsényi vagyonból a jövátételbe. A tábornok szinte fenyegetően közölte vele, hogy a szovjet kormány a petrozsényi részvényekért utolsó ajánlatként hajlandó 12 millió dollárt adni, de csak abban az esetben, ha a január 10-én tartandó magyar minisztertanács ezt elfogadja. Amennyiben erre nem kerül sor, akkor ezt az ajánlatát visszavonja, és az esetleges további tárgyalásokon már csak 11,5 millió dollár beszámításáról lehet majd szó. Közölte továbbá, hogy a tárgyalások elhúzódása a szovjet kormány és személy szerint az ő részére is bizonyos elkedvetlenedést okozott. S ez nem közömbös a két ország közötti viszony alakulása szempontjából.

Szentpétery György ezek alapján javasolta a tábornok ajánlatának feltétlen elfogadását. Indoklásként előadta, hogy amennyiben a tárgyalások megszakadnak, és a magyar kormánynak a már korábban betudott 3,5 millió dolláros összegért árut kell szállítania, az a költségvetés alakulására rendkívül káros hatással lesz. Felhívta a figyelmet annak a veszélyére, hogy Románia a szénbányákat rövidesen államosítja, és a 12 millió dollárnál lényegesen kisebb összeggel fogja kártalanítani a magyar érdekelteket. Kifejtette, hogy a Petrozsényi Rt. és leányvállalatainak jövátételi értékesítésére a jövőben sem fog kedvezőbb alkalom kínálkozni.³⁷

Szentpétery György jelentése alapján (helyenként a mondatait is átvéve) ismertette az eredetileg más véleményt képviselő Rácz Jenő pénzügyminiszter az 1947. január 10-én tartott minisztertanács ülésen a tárgyalások eredményeit. Bejelentette, hogy a szovjet fél elutasította az 1938. és 1947. évek közötti ár-emelkedés címén indokolt 15%-os többlet figyelembevételét. Egyéni véleményként javasolta, hogy foglaljon el a minisztertanács olyan álláspontot, miszerint a 12 millió dollár végső határt tudomásul veszi abban az esetben, ha a hátralévő részt az 1947. évre beszámítja a Szovjetunió.

Vita elsősorban éppen a hátralévő rész körül bontakozott ki. Nagy Ferenc miniszterelnök indokoltnak találta, hogy miután 1946-ra 3,5 millió került elszámolásra, 1947-re 8 és fél millió dollár beszámítására kerüljön sor. Gerő Ernő ezzel szemben kijelentette, hogy a magyar kormány ne kívánjon lehetetlent, mivel a Szovjetunió szerinte nem számíthat be 8,5 milliót 1947-re, s javasolta, hogy az 5 millió dollárt, mint minimumot vegye tudomásul a kormány. Eröss János viszont felvetette, hogy a Vorosilov-féle ajánlat alapulvételével a 12 millió dolláros összeg 50%-a, vagyis 6 millió dollár 1947. évi beszámítását kérje a magyar fél. A vita további témája volt a 15%-os felár elismertetése. Eröss János ismételten hangsúlyozta, hogy ezt a moszkvai tárgyalásokon a szovjet bizottság a fegyverszüneti egyezmény szövege alapján jogszerűnek találta.

³⁷ Szentpétery Györgynek a pénzügyminiszter részére készített jelentését ld. MOL XIX-L-1-k 250. d. Magyar-szovjet tárgyalások „Petrozsény”.

A minisztertanács végül elfogadta a petrozsényi részvények átadása fejében a 12 millió dolláros ellenértéket. Kiindulási pontként hozzájárult 5 millió dollárnak az 1947. évi jóvátételi szállításokba történő beszámításához. Utasította a pénzügyminisztert, hogy a 15%-os felárat kísérelje meg elfogadtatni, szerezzen érvényt a Vorosilov által a jóvátételi beszámítás két évre való megosztására tett ígéretnek, s az ország stabilizációs és költségvetési szempontjaira figyelemmel, kísérelje meg a 6 millió dollár, vagy a 12 millió dollárhoz képest a teljes hátralék 1947-ben történő beszámítását elérni a további tárgyalások során.³⁸

Ezt követően a szovjet–magyar közös bizottság 1947. január 11-én tartott ülésén Rác Jenő pénzügyminiszter ismertette a magyar minisztertanács határozatát.

Sabalin tábornok a vételárnak 12 millió dollárban történt megállapításával kapcsolatban – mintegy mentegetve a szovjet magatartást – magyarázatként előadta, hogy a háborús évek alatt a petrozsényi művek nagyon leromlottak, a széntermelés még a román vasutak igényét sem elégítette ki. Ezért a szovjet kormánynak – megkapva a magyar részvényeket – azonnal hathatós tőkebefektetést kell eszközölnie, hogy a békebeli termelést elérjék. Közölte, hogy az 1947. évi jóvátételi beszámítás felemelése érdekében javaslatot tett a szovjet kormánynak, s reményét fejezte ki, hogy Moszkva döntése kedvező lesz. Javasolta, hogy néhány napon belül véglegesítsék a záró jegyzőkönyvet, az aláírás azonban valamivel később történjék, mivel ki kell kérnie Moszkva jóváhagyását. Ezt a magyar fél szívesen vette, mivel a részvények részben Svájcban voltak elhelyezve, illetve forma szerint a két vállalat (a Rimamurány–Salgótarjáni és az Urikány–Zsilvölgyi) érdekeltységét képező két svájci intézet tulajdonát képezték. Ki kellett tehát utazni Svájcba, ami az adott körülmények között hosszabb időt vett igénybe.³⁹

Rác miniszter javaslata alapján megállapodott a közös bizottság, hogy egyelőre ne hozzák nyilvánosságra a létrejött megállapodást, tekintettel arra, hogy a magyar részvény-érdekeltiségnek még rendeznie kell bizonyos külföldi tartozásokat, s nem lenne előnyös, ha a külföldi hitelezők tudomására jutna, hogy a magyar és a szovjet kormány már döntött a vállalat átadásáról.⁴⁰

Ez az ülés volt a Petrozsényi Rt. részvényei szovjet tulajdonba történő átadása ügyében folytatott tárgyalások utolsó érdemi fordulója, egyben a magyar

38 NF mt. jkv. 1946–1947 415–420.

39 Szentpétery György, a Jóvátételi Hivatal elnökhelyettese – az érdekelt részvénytársaságok igazgatóinak és megbízottjainak segítő közreműködésével – hozta haza Svájcból az ott őrzött részvényeket. Az erről szóló jelentés: MOL XIX-A-1-j 1946-VIII-9511 [9516] (213/1947/3313).

40 Úgy látszik, az illetékes magyar hivatalos körökben sem vált ismertté a megállapodás: Pikler Ferenc, a Jóvátételi Hivatal Ipari Főosztályának vezetője még 1947. jan. 23-án keltezett jelentésében is arról írt, hogy a petrozsényi bányák 12 millió dollár fejében történő átadása kapcsán feltétlenül szükségesnek tartja az 1946. évre beszámított 3,5 millió dollár figyelembevételével az 1947-re a még fennmaradó 8,5 millió dollár jóvátételi elszámolását. Hangsúlyozta, hogyha ez nem történne meg, hanem csak az oroszok által előírányzott 5 millió dollár kerülne beszámításra, akkor a jóvátételi hiány kb. 35 millió forinttal fog növekedni. A magyar jóvátétel és ami mögötte van i. m. 127.

igények, szempontok érvényesítésének – illetve feladásának – utolsó állomása. Meglepő, hogy szóba se került a magyar minisztertanács határozatában is megfogalmazott igény, az 1938. évi árakhoz képest bekövetkezett áremelkedések miatt felszámítandó 15%-os felár kérdése.

A január 11-ei közös bizottsági ülés alapján a megállapodásról felvett jegyzőkönyv a következőket rögzítette:

„1. A Magyar Köztársaság kormánya a Szocialista Tanácsköztársaság Szövetsége [sic!] tulajdonába adja át a Petrozsényi Román Kőszénbánya Részvénytársaság részvényeinek magyar tulajdonban levő részét, amely 1 738 644 (egymillió-hétszázharmincnyolcezer-hatszáznegyvennégy), egyenként 500 (öt-száz) román lei névértékű, teljesen befizetett, a részvénytőke 61,65%-át képviselő részvényből áll, az 1947. év és a következő évek osztalékára jogosító szelvényekkel együtt.

A fenti átadás a következőképpen történik:

A Salgótarjáni Kőszénbánya Részvénytársaság és az Urikány–Zsilvölgyi Magyar Kőszénbánya Részvénytársaság magyar kőszénbánya részvénytársaságok, amelyek a »Petrozsényi« részvénytársaság fent említett részvényeinek tulajdonosai, e részvényekben megtestesített jogaikat átadási okirat kiállítása útján a Magyar Köztársaság kormányára ruházzák át. A Magyar Köztársaság kormánya erre az okiratra átadási záradékot vezet a Szocialista Tanácsköztársaságok Szövetsége javára. A Magyar Köztársaság kormánya jegyzéket fog intézni Románia kormányához az említett részvényekre vonatkozó tulajdonjogoknak a Szocialista Tanácsköztársaságok Szövetsége részére történt átadásáról, avégből, hogy ezekre a részvényekre Romániában érvényesíttessék a Szocialista Tanácsköztársaságok Szövetsége kormánya nevére szóló új részvényeknek a »Petrozsényi« részvénytársaság által való kibocsátása útján ama részvények helyett, amelyek az említett Salgótarjáni Kőszénbánya Részvénytársaság és Urikány–Zsilvölgyi Magyar Kőszénbánya Részvénytársaság tulajdonában voltak.

A Magyar Köztársaság kormánya a fent említett okiratokat a jelen jegyzőkönyv aláírását követő 12 napon belül át fogja adni.

2. A Magyar Köztársaság kormánya szavatol azért, hogy harmadik személyek részéről a Szocialista Tanácsköztársaságok Szövetségével szemben nem támasztható semmilyen követelés jelen jegyzőkönyv első pontjában említett részvények átadásával összefüggésben.

3. Miután az első pontban említett okirat átadása a Szocialista Tanácsköztársaságok Szövetsége kormánya részére megtörtént, és ama részvényekre vonatkozólag, amelyek helyett az átadási okiratot kiállították, a tulajdonjog a Szocialista Tanácsköztársaságok Szövetsége részére kellő módon, a Romániában hatályban levő törvényeknek megfelelően biztosított, vagyis miután a Szocialista Tanácsköztársaságok Szövetsége alakilag és ténylegesen belép a »Petrozsényi« részvénytársaságra vonatkozó jogokba, mint az első pontban említett részvények tulajdonosa, a Szerződő felek úgy tekintik, hogy a Magyar Köztársaság kormánya jóvátételi szállításainak számlájára 12 (tizenkettő) millió USA dollárt teljesített, amely összeg elszámolása a következőképpen történik:

3,5 millió USA dollár az 1946. évi szállítások számlájára,
6,0 millió USA dollár az 1947. évi szállítások számlájára,
2,5 millió USA dollár az 1948. évi szállítások számlájára.

4. A fentiekben megállapított feltételek végrehajtása a jelen jegyzőkönyv aláírásával haladéktalanul meg fog kezdődni.”

Az 1947. február 5-én kelt jegyzőkönyvön RácZ Jenő pénzügyminiszternek és Sabalin vezérőrnagynak, a *Magyar Jóvátételi Hivatal* főnökének aláírása és a két fél körbélyegzőjének lenyomata szerepel.⁴¹

A részvényesek kártalanítása

Nem tudjuk, hogy a kérdés első felmerülése idején milyen tárgyalásokon állapodott meg a magyar kormány az eredeti tulajdonosokkal a Petrozsényi Rt. igénybevétele és jóvátételi célú felhasználását illetően. Feltehetőleg olyan módon merült fel a kérdés, hogy a magyar állam megveszi a Romániában lévő, szinte hozzáférhetetlen vagyont, és a tulajdonába került részt engedi át a jóvátétel törlesztéseként a Szovjetunióknak. A vagyon megszerzésének a magyar államkincstár részéről azonban csak akkor volt jelentősége, ha annak jóvátételi felhasználása reális lehetőséggé vált.

Ennek folytán a magyar kormány, elsősorban a Pénzügyminisztérium, a Szovjetunióval kötött megállapodás létrehozásáig nem foglalkozott a Petrozsényi Rt. eredeti tulajdonosainak kárpótlásával. Mégis, amikor a Pénzügyminisztérium napirendre tűzte a kérdés rendezését, nagyjából ismerte az érdekképviseletek igényeit, és több tekintetben kialakultak az ezekkel kapcsolatos saját szempontjai is. Elsősorban a kártalanítás egyszerű megállapítására alkalmas elvek tisztázására törekedett, másodsorban pedig az összeg kiegyenlítésének módját kívánta meghatározni.

A két vállalat a teljes kártalanítás elvi álláspontjára helyezkedett, azaz a petrozsényi vagyon teljes értékének vételár formájában való kézhezvételét kívánta elérni. Ezzel szemben a Pénzügyminisztérium a kincstár érdekeinek meg-

41 A jegyzőkönyv orosz és magyar nyelvű eredeti példánya megtalálható a MOL XIX-L-1-k 250. d. Magyar–szovjet pénzügyi tárgyalások „Petrozsény” c. dossziéban. Teljes szövegét közli: NF mt. jkv. 1946–1947 604–605. Sajátos módon a megállapodásról alig tájékoztatták a közvéleményt. A Magyar Nemzet – egyébként tévesen – arról írt, hogy a szovjet kormány a magyar jóvátételből a Petrozsényi Rt. átadása ellenében 1946-ban 4,5 millió dollárt már jóváírt. (A Gazdasági Főtanács fontos intézkedései. Magyar Nemzet 1947. febr. 6. 1.) A parlamentben is csak az 1946–1947. évi állami költségvetés betervezésénél tett említést RácZ Jenő a petrozsényi kőszénbánya tervezett eladásáról s a Szovjetunióknak járó jóvátétel ezzel kapcsolatos mérsékléséről. (Az 1945. évi november hó 29-ére összehívott nemzetgyűlés naplója. Hiteles kiadás. IV. 67–88. ülés [1946. okt. 22.–1947. január 24.]. Bp. 1952. 595.: 77. ülés: 1946. dec. 10.) Sulyok Dezső is – ehhez hozzátartozva – csak arról beszélt, hogy a Szovjetunióknak a költségvetési évben „hallomás szerint 3,5 millió dollár kerül beszámításra” (Az 1945. évi november hó 29-ére összehívott nemzetgyűlés naplója. V. Hiteles kiadás. 89–101. ülés [1947. febr. 4.–1947. febr. 26.]. Bp. 1952. 73.: 91. ülés: 1947. febr. 6.) Felszólalások, interpellációk sem érintették a kérdést.

védése céljából azon a véleményen volt, hogy a részvénytulajdonosoknak ugyanazt a jövedelmezőséget kell biztosítani, mint amilyen hasznot jelentettek a részvények az utolsó 10–20 évben. Ők azonban ezt méltánytalannak tartották, mivel egyrészt a romániai osztalékpolitika következtében a kimutatott jövedelmezőség nagyon alacsony volt, másrészt pedig mert a részvénytulajdonosi birtoklása a társaságoknak más előnyöket is biztosított.

A kártalanítás felső határát a Pénzügyminisztérium egyszerűen abban az összegben jelölte meg, amellyel a magyar kormány a részvények átadása révén jóvátételi kötelezettségeitől mentesült, azaz 12 millió dollárban. A részvénytársaságok ezzel kapcsolatban eleve tisztázni kívánták, hogy 1938-as vagy 1947-es értékű dollárral történik-e majd az elszámolás. A Pénzügyminisztérium azon az állásponton volt, hogy a kérdést össze kell kapcsolni a jóvátétel címén leszerelt gyárak tulajdonosainak kártalanításával, miután mindkét esetben magánvagyonot szerzett meg az állam anélkül, hogy az ellenértéket azonnal ki tudta volna fizetni. Annak ellenére, hogy a petrozsényi bányák nem magyar területen voltak, tekintettel kívánt lenni a Pénzügyminisztérium arra is, hogy miképpen fogják kártalanítani az állami tulajdonba vett magyarországi szénbányák tulajdonosait. Azt tartotta helyesnek, hogy a jogosultak olyan „sima” dollárban részesüljenek – kötvények útján – kártérítésben, amilyen dollárösszegben a magyar kormány a jóvátételi megállapodás alapján jóváírást kap.

A kártalanítás formáját, módját illetően a részvényesek részéről az a kívánság merült fel, hogy az általuk átadandó reálértékek helyett legalább részben szintén reális értékeket kapjanak Magyarország területén. Fakitermelési jog biztosítására, illetve iparvállalatokban lévő állami érdekeltég átadására gondoltak.

Kérték a tulajdonosok, hogy a kártalanítási összeg fele, azaz 6 millió dollár erejéig az ellenérték amerikai dollárra szóló magyar állami kötvényekben, 3⁵/₈%-os kamatozás és 46 éven keresztül egyenlő annuitásokkal történő törlesztés mellett kerüljön kiegyenlítésre. Kérték továbbá a kötvényszolgálat beállítását az állami költségvetésbe, s hogy a kötvények lombardképesek, adófizetésre felhasználhatók legyenek. A részvények ellenértékéből a kötvények útján kiegyenlítendő 6 millió dolláron felüli rész terhére kérték továbbá, hogy a kincstár a részvénytulajdonosoknak 1947. március 1-jétől kezdődő egymás után következő 12 havi részletekben összesen 12 millió forintot fizessen készpénzben. Egyéb kisebb jelentőségű kérdések felvetését követően kijelentették, hogy ha a *Gazdasági Főtanács* elfogadja a javaslatukat, a maguk részéről is hozzájárulnak a magyar kormány kötelezettségvállalásához, s kiszolgáltatják a *Petrozsényi Román Kőszénbánya Rt.* részvényeinek átadását tartalmazó okiratot az államközi megállapodás aláírásától számított 14 napon belül.⁴²

42 Domony Péter jogtanácsosnak Vásárhelyi István pénzügyminisztériumi államtitkárhoz intézett levele és a két részvénytársaság vezetői által a kártalanítás ügyében a pénzügyminiszterhez intézett beadványok fogalmazványai megtalálhatók: MOL XIX-L-1-k 250. d. Magyar–szovjet tárgyalások „Petrozsény” c. dosszié. A pénzügyminiszternek a kártalanítást illető – többszörösen változó – tervezeteit ld. uo.

A *Gazdasági Főtanács* 1947. január 28-ai ülésén jórészt elfogadta a tulajdonosok kívánságait. Elvben tudomásul vette a kártalanítási összegnek 12 millió dollárban történő megjelölését. Tárgyalási alapként azonban egyelőre csak a kötvények útján történő fizetést látta elfogadhatónak, esetleg némi készpénz rendelkezésre bocsátásával. Elvként szögezte le, hogy a részvényesek kártalanítását a jóvátétel fejében leszerelt gyárak, valamint az államosított bányavállalatok tulajdonosainak biztosított megváltási módok szerint kell rendezni. Nem járult hozzá a *Gazdasági Főtanács* az érdekeltségek azon kéréséhez, hogy a kártalanítási összeg egy részének kiegyenlítéséül erdőkitermelési jogosítványokban vagy kincstári érdekeltségek, illetve ingatlanok átadásában részesüljenek. Felkérte viszont a pénzügyminisztert, hogy amennyiben a részvénytulajdonosok nem tesznek írásbeli nyilatkozatot a részvények átadásáról és a szovjet–magyar kormánymegállapodás elfogadásáról, úgy intézkedjék a részvényeknek a Nemzeti Bank útján történő behívása érdekében. Kimondta ezzel kapcsolatban, hogy a Nemzeti Bank ellen támasztható követelések kiküszöböléséről egyidejűleg jogszabállyal kell gondoskodni.⁴³

A kártalanítás korrekt elintézésére törekvő pénzügyminiszter már a következő napon, január 29-én kelt feljegyzésében (feltehetőleg egy minisztertanácsi előterjesztésnek szánt tervezetben) ismételten összefoglalta a részvénytulajdonosok általa is jogosnak ítélt követeléseit. Ebben tiltakozott a részvényeknek a *Magyar Nemzeti Bank* útján történő behívásáról szóló esetleges minisztertanácsi határozat ellen, mivel a Bank az ugynevezett devizarendelet értelmében köteles lett volna a kötvénytulajdonosoknak a 12 millió dollárnak megfelelő összeget kifizetni. Erre azonban a Bank csak akkor lett volna képes, ha a kincstár az összeget előre elhelyezi nála. Erre viszont aligha volt lehetőség.

A fentieknek részben ellentmondva rögzítette azt is, hogy ha nem sikerülne megállapodni a társaságokkal, akkor a kormánynak rendeleti úton kell – a Szovjetunióval kötött megállapodástól számított 14 napon belül – az átruházás előfeltételeit megteremtenie. Ugyanezt tartotta szükségesnek akkor is, ha a *Gazdasági Főtanács* a rendezés alapelveit nem kívánná magáévá tenni.

A feljegyzés az adott formában nem került sem a minisztertanács, sem a *Gazdasági Főtanács* elé, hanem a *Magyar Kommunista Párt* vezető szerveinek iratai között található meg.⁴⁴ A pénzügyminiszter javaslatai helyett Gerő Ernő ceruzával írt – sajnos jórészt olvashatatlan – feljegyzése alapján foglalkoztak a továbbiakban is a kérdéssel.

Feltehetőleg a Petrozsényi Rt. kártalanítási ügyére is gondolva, 1947. február 5-én a minisztertanács foglalkozott a jóvátételi kötelezettség végett leszerelt üzemek tulajdonosai kártalanításának kérdésével. Gerő Ernő észrevétele nyomán úgy határoztak, hogy amerikai dollár helyett magyar forintra vonatkozzék az értékpapír. Gerő tett javaslatot arra is, hogy az állam ne 1947. március 1-jével, hanem csak 1948. január 1-jével kezdje meg a jóvátételi célból leszerelt vál-

43 A Gazdasági Főtanácsnak a kártalanítással kapcsolatos állásfoglalását ld. MOL XIX-A-10. Stab. XXIX. 1947. jan. 28., 9. napirendi pont.

44 Rácz Jenő pénzügyminiszter feljegyzése a Gazdasági Főtanács számára: PSZL 274. f. 12. cs. 212. ő. e. 104–111.

lalatok tulajdonosainak kártérítését.⁴⁵ Ez a korábbi állásfoglalásnak megfelelően azt is jelentette, hogy a Petrozsényi Rt. részvényeseit ugyanezen formában kell kártalanítani. A feltételek megváltozásáról Rácz Jenő pénzügyminiszter rövid úton tájékoztatta a két vállalat igazgatóságát. Az Urikány–Zsilvölgyi Rt. vezetői – de feltehetőleg a *Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.* vezetői is – élénken tiltakoztak a határozat ellen, s közölték, hogy a kártalanítást ilyen körülmények között nincs módjukban elfogadni.⁴⁶

Rácz Jenő pénzügyminiszter a minisztertanács 1947. február 13-án tartott ülésén beszámolt a *Gazdasági Főtanács* álláspontjáról, és tájékoztatást adott a tulajdonosok tiltakozó állásfoglalásáról is. Egyben javasolta, hogy mind a jótételi célokra leszerelt üzemek, mind a petrozsényi részvénytulajdonosainak kártalanítása céljából dollárra szóló kötvényeket adjon ki a kormány azzal, hogy a szolgálatuk (beváltásuk) a dollár mindenkori árfolyama alapján forintban történjék.

A minisztertanács elfogadta a részvénytulajdonosoknak – a *Gazdasági Főtanács* által módosított – igényeit, valamint a pénzügyminiszternek a kártalanítási kötvényekkel kapcsolatos előterjesztését. Hozzájárult a minisztertanács ahhoz is, hogy a pénzügyminiszter megállapodást kössön az érdekeltségekkel a Petrozsényi Kőszénbánya Rt. részvényeinek átadásával kapcsolatos kártalanításukról.⁴⁷

Az egyetértés biztosítása érdekében február 13-án, közvetlenül a minisztertanácsi ülés után Rácz Jenő pénzügyminiszter telefonon felhívta Perényi Istvánt, a *Magyar Általános Hitelbank* vezérigazgató-helyettesét, s közölte vele, hogy a részvénytulajdonosoknak együttesen juttatandó 24 millió forint a minisztertanács határozata értelmében nem a kártalanítási igény megnyitását követő hónap első napjával, hanem 1948. január 1-jével kezdődően, 24 egyenlő havi részletben kerül folyósításra. Perényi István természetesen megpróbált kedvezőbb, az új költségvetési év kezdetével (augusztus 1-jével) egyező időpont megállapítása érdekében érvelni. A pénzügyminiszter ezzel szemben rámutatott arra, hogy a kártalanításra vonatkozó javaslatot, különösen azt, hogy a kártalanítás fejében dollárra szóló kötvények és nem forintkötvények bocsáttassanak ki, csak nagy nehézségekkel tudta elfogadtatni a minisztertanáccsal, mivel több oldalról az a vélemény hangzott el, hogy a Petrozsényi Rt. részvényeit a tulajdonosoktól jogszabály útján kellene megszerezni. Ezért nem tartotta volna szerencsésnek, ha az elfogadott javaslattal szemben az érdekeltek merev álláspontot foglalnának el, és ragaszkodnának a minisztertanács által elfogadott kártalanítási terv megváltoztatásához. Kijelentette azonban a pénzügyminiszter, hogy abban az esetben, ha augusztus 1-jén még a jelenlegi állásában lesz, meggyőződése szerint nem lesz akadálya annak, hogy a részletfizetések az új költségvetési év elejével már megkezdődjenek.⁴⁸

45 NF mt. jkv. 1946–1947 559.

46 Rácz Jenő tájékoztatásáról és az Urikány–Zsilvölgyi Rt. vezetőinek válaszáról ld. MOL Z 292 1947–1948 10. t. 1. cs.

47 NF mt. jkv. 1946–1947 668–669., 676–685.

48 Rácz Jenő telefon-értesítéséről ld. MOL Z 292 1947–1948 10. t. 1. cs., továbbá: NF mt. jkv. 1946–1947 [14] 163. sz. jkv. 69. napirendi pontját és az ehhez tartozó a) melléklet 1–3. sz. iratát.

A Petrozsényi Rt. részvényeinek átadásával kapcsolatban felmerült különböző ellentétek részbeni tisztázása után 1947. február 14-én az *Urikány–Zsilvölgyi Magyar Kőszénbánya Rt.* részéről Perényi István igazgatósági tag és Gara Pál igazgató okirat útján kijelentette, hogy a társaságot tulajdonjog alapján megillető 890 310 darab, egyenként 500 leire kiállított, összesen 445 155 000 lei névértékű *Petrozsényi Román Kőszénbánya Rt.* részvényt vállalatuk részéről átruháztak a Magyar Köztársaság kormányára. Kijelentették, hogy az átruházás folytán a Magyar Köztársaság kormánya jogosult mindazon jogok gyakorlására, amelyek addig a társaságot illették meg, ideértve azt is, hogy az e részvényekre vonatkozó jogokat harmadik személyekre átruházza. A társaság nevében kötelezettséget vállaltak arra is, hogy kiállítják mindazokat az okiratokat és elvégzik mindazokat a jogcselekményeket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a Magyar Köztársaság kormánya, illetőleg annak jogutóda részére biztosítsák a részvényekkel kapcsolatos jogokat.⁴⁹ Feltehetőleg ehhez hasonló okiratot állított ki a *Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.* az általa a Magyar Köztársaság kormányának átadott 848 334 darab petrozsényi részvényről.

A következő napon, 1947. február 15-én a *Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.*, valamint az *Urikány–Zsilvölgyi Magyar Kőszénbánya Rt.* záradékkal ellátva visszaküldte a Pénzügyminisztériumnak a kártalanítás ügyében a minisztérium által készített megállapodást. A záradékban tudomásul vették a megállapodásban foglaltakat, azt magukra nézve kötelezőnek ismerték el, egyben kijelentették, hogy az átruházott 1 738 644 darab Petrozsényi Román Kőszénbánya részvényért a nekik járó kártalanítást teljes és végleges kiegyenlítésként elfogadták.⁵⁰

A Szovjetunió részvénytulajdonának a román törvények szerinti biztosítása

Az 1947. február 5-ei szovjet–magyar megállapodás szerint a Szovjetunió formálisan csak akkor válhatott a Petrozsényi Rt. tulajdonosává, ha a részvények átadását a Romániában hatályban lévő törvényeknek megfelelően jóváhagyták. A megállapodásból az is következett, hogy a Magyar Köztársaság kormányának a jóvátételi számláján csak akkor számolják el a teljes 12 millió dollárt, ha a román fél által igényelt átírási illetéket befizették. A kérdés rendezése tehát fontos volt mindkét fél számára. Ezért a magyar kormány már 1947. február 24-én jegyzékben kérte a román kormánytól a Petrozsényi Kőszénbánya Rt. részvényeinek az eredeti tulajdonosoktól a magyar kormányra, majd a magyar kormánytól a Szovjetunióra történt átruházásának elismerését.

Rácز Jenő pénzügyminisztert egyébként 1947. márc. 14-én felmentették, de ápr. 9-éig, utódja, Nyárádi Miklós kinevezéséig ideiglenesen ellátta a pénzügyminiszteri feladatokat.

49 Az Urikány–Zsilvölgyi Magyar Kőszénbánya Rt. igazgatóinak a részvények átruházásáról szóló, okiratjellegű nyilatkozatának tervezetét ld. MOL Z 292 1947–1948 10. t.

50 A kártalanítás teljes és végleges kiegyenlítésének elfogadásáról szóló külön okirat tervezetét ld. uo.

A román Külügyminisztérium csak hónapokkal később, július elején adott választ a jegyzékre. Közölte, hogy a román Nemzetgazdasági Minisztérium hozzájárul a Petrozsényi Rt. 1 738 644 darab részvényének a magyar kormányra történő átruházásához. Jelezte egyben, hogy az átadást az 1946. december 28-ai 1059. számú román törvénynek a részvények eladására vonatkozó határozményában a bukaresti áru- és értéktőzsdén keresztül kell lebonyolítani, és a tranzakcióval járó kincstári illetékek a magyar kormányt terhelik. Közölték továbbá, hogy a Nemzetgazdasági Minisztérium – az említett kikötések mellett – hozzájárul a petrozsényi részvényeknek a magyar kormány részéről a szovjet kormánynak történő átadásához is. Hangsúlyozta a levél azt is, hogy – a román jogszabályok értelmében – ha az illetékek befizetését elmulasztják, a részvényáttruházás jogilag semmisnek minősül.

A magyar kormánykörökben megütközést keltett ez a román válasz, és az újabb terhek elhárításának lehetőségeit keresték.⁵¹ Nyáradi pénzügyminiszter a minisztertanács elé vitte az ügyet. Előterjesztésében egyrészt javasolta a szovjet kormány jóindulatának és támogatásának kikérését ahhoz, hogy a román kormány a szovjet érdekeltségűnek tekinthető petrozsényi bánya részvényeire vonatkozó kétrendbeli átruházási jogügyletet mentesítse a különböző kincstári terhektől, főleg azért, mert – amint szovjet részről is megerősítették – a Szovjetunió a petrozsényi vállalat vezetését ténylegesen már át is vette.

Az ügy elintézésének másik lehetőségeként felvetette, hogy a petrozsényi részvényeknek a magyar részvényérdekeltségektől történt megszerzése, majd a szovjet kormányra történő átruházása Magyarországon létrejött ügylet, s így joghatályossá válásának nem lehet a feltétele az, hogy az ügyletet a román jogszabályok értelmében megismételjék a bukaresti tőzsdén. A tőzsdeügynöki jutalékra vonatkozó román igényt ezért az általános nemzetközi jogi elvekbe ütközőnek minősítette.

Mínthogy azonban a magyar kormány kötelezettséget vállalt arra, hogy elősegíti Romániában a szovjet kormány birtokba helyezését, a további késedelme-
ket okozó kölcsönös jegyzékváltás helyett javasolta a pénzügyminiszter, hogy egy magyar pénzügyi bizottság utazzon Bukarestbe a szükséges megállapodás létrehozása céljából.⁵²

51 A román kormánynak a petrozsényi részvények Szovjetunió részére való átadásával kapcsolatos jegyzékének másolatát ld. MOL Z 292 1947–1948 10. t. 1. cs.

52 Ld. az 1947. aug. 28-án tartott minisztertanácsi ülést: Dinnyés Lajos első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei. 1947. június 2.–szeptember 19. (= DL mt. jkv.) Szerk., jegyz., bev. Szűcs László. Bp. 2000. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 36.) 902–903., 912–915. Javasolta, hogy a bizottságot Szentpétery György, a Jóvátételi Hivatal elnökhelyettese vezesse, s vegyen részt a delegációban a Pénzügyminisztériumból dr. Makay Pál miniszteri tanácsos, dr. Pataky Gedeon miniszteri osztályfőnök, valamint Domony Péter, a Magyar Általános Hitelbank jogtanácsosa. Felmerült még, hogy a bizottságban való részvétel céljából kérjék ki a SZEB-től dr. Rogozsin jogtanácsost is.

A Bukarestbe kiküldött bizottság tárgyalásai során több tekintetben kénytelen volt tudomásul venni a román jogszabályokat, mégis elért bizonyos eredményeket.

Arra a magyar észrevételre, hogy két külföldi kormány által külföldön kötött ügyletben nem lehet illetékes a bukaresti tőzsde, román részről közölték, hogy az 1946. évi 1059. számú törvény értelmében a tőzsdei bejegyzés alól mentés nem adható, legfeljebb külön jogszabállyal lehetne ezen változtatni. A román kormány azonban nem volt hajlandó ilyen jogszabály magalkotására. A magyar delegációnak arról a nézetéről, hogy a szovjet–magyar megállapodásban szereplő 12 millió dollár nem tekinthető vételárnak, hanem csupán a jóvátételi számlán jóváírandó összegnek, román részről közölték, hogy illetékjogszabályaik szerint a felek által deklarált értéket kell alapul venniük. Arra a kérdésre, hogy az adott részvények átruházása kétszeres vagy egyszeres ügyletnek tekintendő-e, román részről utaltak arra, hogy a magyar kormány szóbeli jegyzéke szerint is két átruházásra került sor, s megítélésük szerint a magyar kormány a tulajdonosi jogok legfontosabbikát, a tulajdon feletti diszponálás jogát gyakorolta, amikor a részvényeket a Szovjetunióra átruházta. A tárgyalások végső fázisában azonban a román fél készséget mutatott arra, hogy csak egyszeri átruházás után fog illetéket követelni, de csak abban az esetben, ha a jelenlegi átruházási okirat helyett olyan új okirat kerül bemutatásra, amelyben az eredeti tulajdonosok a részvényeket közvetlenül ruházzák át a Szovjetunióra.

A petrozsényi tranzakciót kétrendbeli ügyletnek számítva, a román pénzügyi jogszabályok maradéktalan alkalmazása esetén 14,2% illetéket, azaz kerekén 258 millió leit kellett volna fizetni. A tárgyalások végén azonban, tekintettel arra, hogy nem kereskedelmi ügyletről volt szó, a román kormány kilátásba helyezte, hogy az illetékeket a tőzsde vezetőségének segítségével jelentősen mérsékelni fogják. Így a Szovjetunió kormányával együttesen kiállítandó új okirat bemutatása esetén az összes román illeték összesen 319 000 dollárnak felelt meg, szemben az eredetileg igényelt 1,7 millió dolláros összeggel.

A magyar delegáció végül tudomásul vette – a román és a szovjet fél egyöntetű kijelentése alapján – azt is, hogy a Szovjetuniónak ilyen ügyekben Romániában nem jár illetékmentesség. Mindezek alapján kérte a Pénzügyminisztérium, hogy a kormány intézkedjék a 319 000 dollárnak megfelelő 49 millió lei mielőbbi előteremtése és átutalása, illetve a Szovjetunió meghatalmazottai és az eredeti részvénytulajdonosok közreműködésével az új átadási okirat elkészítése érdekében.⁵³

Medgyesy Béla miniszteri tanácsos, bukaresti magyar kereskedelmi attasé jelentette 1948. január 22-én az illetékes miniszternek, hogy bizonyos áruszállításokból nyert leiösszeget kifizette a Petrosani Rt. részvényeinek átírására a

53 A Romániában járt magyar pénzügyi bizottság által a Gazdasági Főtanács és a minisztertanács számára készített jelentést és minisztertanácsai tárgyalását ld. MOL XIX-A-83-a az 1947. okt. 24-i 209. sz. mt. jkv. 85. napirendi pontját és mellékletét.

megfelelő bukaresti banknál, egyben felterjesztette a román tőzsdebírótság határozatát arról, hogy az *Urikány–Zsilvölgyi Kőszénbánya Rt.* és a *Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.* tulajdonában lévő részvények először a Magyar Köztársaság kormányára, majd a Szovjetunió kormányára szálltak. Ezzel hivatalosan pont került az ügy végére.⁵⁴

*

Szólni kell még a Petrozsényi Kőszénbánya Rt.-nek az 1947. február 5-én létrejött megállapodással a Szovjetunióknak át nem adott részéről. A társaság részvényeinek 19,18%-a, 541 000 darab a bukaresti részvénykönyvben svájci, illetve román egyéni tulajdonként szerepelt, valójában azonban 277 030 darab az Urikány–Zsilvölgyi Rt., 263 970 darab pedig a Salgótarjáni Rt. tulajdonát képezte. E részvények közül 400 000 darab a két magyar vállalat érdekeltségébe tartozó Ost-Montan svájci cég, 141 000 darab pedig Szász Pál román állampolgár, gyulafehérvári lakos nevére szerepelt, a részvényeket azonban Budapesten, illetve Svájcban őrizték.

A két tulajdonos bizonytalannak találta Romániában lévő kisebbségi részvényérdekeltségének sorsát. Úgy vélték, hogy ennek a megtartásához a Magyar Köztársaságnak különösebb érdeke nem fűződik, ezért már 1946 novemberében felvetették a még tulajdonukban lévő részvények Romániában történő eladásának kérdését. Kérésükre Nagy Ferenc miniszterelnök hozzá is járult ahhoz, hogy a Szovjetunióknak átadásra nem kerülő részvénytulajdonosok értékesítése ügyében tárgyalásokat folytassanak és megállapodás-tervezetet készítsenek elő.⁵⁵

A tárgyalásokat 1947 folyamán két esemény befolyásolta. Egyrészt a román hatóságoknak az a kívánsága, hogy a petrozsényi részvények 61,65%-át ne a magyar kormány, hanem az eredeti részvénytulajdonosok adják át a Szovjetunióknak, s az erről szóló új okmányt mutassák be a bukaresti hatóságoknak. Ebben az ügyben feltehetőleg közvetlen tárgyalások kezdődtek a szovjet szervek és a magyar részvénytulajdonosok között, amelyek során szóba kerülhetett a két részvénytársaság tulajdonában lévő további részvények eladásának kérdése is. A másik jelentős esemény a Moszkvában hosszasan folyt – s a német hitelezők magyarországi követeléseinek a Szovjetunió javára történő kiegyenlítését is magába foglaló – szovjet–magyar pénzügyi tárgyalások lezárása volt. A létrejött megállapodás szerint a Szovjetunió végül 45 millió dolláros átalányösszegre tartott igényt. Ebből 30 millió dollárt Magyarországon kívánt felhasználni, 15 millió dollárt pedig 1949. január 1-jétől kezdve négy év alatt, évi egyenlő részletekben kellett Magyarországnak törlesztenie. A 30 millió dollárt – a vegyes vállalatok beruházásain felül – a Szovjetunió elsősorban olyan vállalatok részvényeinek megvásárlására kívánta fordítani (a magyar kormány egyetértésével), amely vál-

54 Medgyesy Béla bukaresti magyar kereskedelmi attasé jelentéséről ld. PSZL 274. f. 12. cs. 213. ő. e. 112–115.

55 A két vállalat igazgatóságának a miniszterelnökhöz intézett levelét és Nagy Ferenc válaszát ld. MOL Z 292 1947–1948 10. t. 1. cs.; ill. MOL XIX-A-1-j 1946-VIII-14161.

lalatok bizonyos hányada már szovjet érdekltségbe került. Ilyen vállalat volt többek között a Petroszényi Kőszénbánya Rt. is.⁵⁶

Mindenesetre Nyárádi Miklós pénzügyminiszter a minisztertanács 1947. október 31-ei ülésén a Romániának járó illeték kiegyenlítéséről szólva bejelentette, hogy hasonló feltételek mellett felmerült egy további, kerekén 20%-os részvénypakettnek a szovjetek részére történő átadása. Gerő Ernő ezzel kapcsolatban kifejtette, hogy a részvények többsége már orosz kézben lévén, a maradék nem sokat ér, s ezt figyelembe kell venni az eredeti tulajdonosokkal folytatandó tárgyalásoknál. „Csak akkor lehet dönteni – mondta –, ha az oroszokkal végleg tisztázódott, hogy átveszik-e jóvátételbe az összes részvényeket.”⁵⁷

A tárgyalásokról – melyek irányítását a részvények eredeti tulajdonosaitól teljesen átvette a kormány –, valamint a Petroszényi Rt. további sorsáról ismeretekkel nem rendelkezünk. Feltárásuk további kutatást igényel.

*

Ezzel lényegében befejeződött a Kárpát-medence és egyben Délkelet-Európa legjelentősebb szén- és aranybánya területének, valamint az erre épült vállalatoknak az elidegenítése, pontosabban a Szovjetunió általi megszerzése.

A magyar kormány rossz, ráerőszakolt, kényszerhelyzetben fogant üzletet kötött. A Petroszényi Rt. jóvátételi célú felhasználása akkor merült fel, amikor a magyar kormány az infláció kellős közepén már képtelen volt teljesíteni gazdasági kötelezettségeit, és akkor kötötte meg a megállapodást, amikor a koncepció összeesküvés per idején, illetve ezt követően a kormány megfélemlített tagjai nem tudtak ellentmondani a Szovjetunió követeléseinek és a *Magyar Kommunista Párt* elvárásainak.

A magyar kormány, amikor a Szovjetunió vezetőivel folytatott tárgyalások során szóba került a Romániában lévő magyar vagyon, illetve a Petroszényi Rt. jóvátételi célú felhasználása, arra gondolt, hogy két év jóvátétel-fizetési tehertől vagy annak jelentős részétől megszabadulhat az ország e vagyon feláldozása révén. Ezzel szemben a végül elért összeg az egyévi jóvátételi kötelezettséget sem fedezte, ezt is – a korábbi szovjet ígéretekkel szemben – csak háromévi elszámolásban. A szakértők által 50–70 millió dollárra értékelt vállalatért a szovjet fél nem a tényleges vagyon felmérése, leltározása alapján megállapított összeget, hanem végül csak a részvények 1938. évi osztalékának tőkésítése útján megállapított összeget, 12 millió dollárt volt hajlandó elszámolni jóvátétel fejében. Ez magyar részről csak azért vált elfogadhatóvá, mivel a jóvátételi árakat mélyen a tényleges értékek alatt állapította meg a Szovjetunió, a petroszényi részvények átadása révén tehát a 12 millió dollár két-háromszorosával, esetleg többszörösével felérő jóvátételi áruszállítástól mentesült az ország. Így is a reális érték töredékéért szerezte meg a Szovjetunió a jelentős szénvagyonot.

56 A szovjet–magyar pénzügyi tárgyalásokról ld. DL mt. jkv. 935–936., 940–944., 974–979., továbbá: PSZL 283. f. 31. cs. 121. ő. e.

57 A további, 20%-os részvénypakett átadásáról ld. MOL XIX-A-83-a a 210. sz. minisztertanácsi jkv. 29. napirendi pontját.

LÁSZLÓ SZÚCS
THE HANDOVER OF THE PETROZSÉNYI KŐSZÉNBÁNYA RT.
TO THE SOVIET UNION

A SPECIAL CHAPTER OF HUNGARIAN REPARATIONS

Although Hungary went bankrupt and got looted by German and Soviet troops, the country was bound to pay, amongst others, compensation of 300 million US dollars by the armistice agreement. In consequence, Hungary was plunged into an unheard-of inflation. The Hungarian government thus claimed for the relaxation of the conditions of peace and asked for economic help of the great powers in the spring of 1946. During the negotiations with Soviet leaders, personally Stalin, on Hungary's part the issue of giving up the Petroszényi Kőszénbánya Rt. (Coal-mine Inc. of Petroszény) to the Soviet Union arose as reparations, which constituted a significant part of state fortune and was found in Transylvania annexed to Romania.

The Petroszényi Kőszénbánya Rt. represented the most important stock interest of Hungary abroad: it was established by the Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. and Urikány-Zsilvölgyi Kőszénbánya Rt. through the acquisition and incorporation of several smaller coal-mines at the end of the 19th century. Despite of the territorial changes after World War I the company remained a property of Hungarian shareholders.

The Soviet government welcomed the Hungarian suggestion and on Soviet proposal negotiations started in Moscow in the fall of 1946, and ended in Budapest later on in order to fix the value of the company. It soon turned out in the course of the talks that the Soviet party intended to acquire the company through enforcing its dominance, instead of an accord. At the beginning of the talks the Hungarian government believed that by handing over the share company the country would be discharged from the burden of compensation of two years, or at least from a significant part of the debt. Whereas the sharp quarrels proved that the offered price by the Soviet party would not cover even obligation of reparations of one year. Moreover, contrary to earlier Soviet promises, the accounts should be settled in three years. Finally, the Soviet party was disposed to count in 12 million dollars as reparations for the company which had been valued at 50–70 million dollars by Hungarian experts. Under pressure from Soviet authorities and politicians of the Hungarian Communist Party, the Hungarian government signed the official report on the transfer of the share company on 5 February 1947. The Soviet Union could thus purchase the most important coal resources of Southeast Europe for a fraction of the reasonable price.

The final conclusion of the case involved that the Hungarian government was bound to obtain the consent of Romanian authorities for the handover according to the agreement; Hungary had to pay off foreign debts of the company; and last but not least to recompense the original shareholders. All these meant that the immolation of the Petroszényi Kőszénbánya Rt. for the sake of reparations could hardly lighten the burden of compensation of the country.